

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ І ПРАВА**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ:
Завідувач кафедри,
д. е. н., професор
_____ О.П. Величко
« ____ » _____ 2021 р.**

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною
програмою «Менеджмент» зі спеціальності 073 «Менеджмент»
на тему:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ
ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Здобувач

Кізенко О. І.

**Науковий керівник,
к.ю.н.**

Тропін В.В.

Дніпро – 2021

Форма № Н – 9.01
(затверджена наказом
МОНмолодьспорту України
від 29 березня 2012 року № 384)

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра менеджменту і права
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 073 «Менеджмент»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту і права,
д.е.н., професор

_____ О.П. Величко

«___» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну магістерську роботу студенту

Кізенко Олександр Ігоровичу

- 1. Тема дипломної магістерської роботи** «Правове регулювання управління діяльністю фермерського господарства»,
керівник роботи Тропін Віталій Валерійович, к.ю.н.,
затвержені наказом ректора ДДАЕУ від «___» _____ 202__ р. № ____.
- 2. Строк подання студентом роботи** – 09 лютого 2021 року.
- 3. Вихідні дані до роботи** показники річної бухгалтерської та статистичної звітності підприємства, первинні облікові дані, установчі документи, організаційно-розпорядчі документи, матеріали статистичної звітності, основні економічні показники фінансової і господарської діяльності, спеціальні літературні джерела.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити).**
1. Загальнотеоретичні засади правового регулювання управлінської діяльності в фермерських господарствах. 2. Аналіз і оцінка стану правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві. 3. Проблеми правового регулювання управління господарською діяльністю фермерського господарства та шляхи їх вирішення. 4. Висновки і пропозиції.
- 5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень).**
Розгляд системи управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств; дослідження класифікації управлінських рішень в системі аграрного менеджменту;

структура посівних площ селянського (фермерського) господарства «Славія» (далі – СФГ «Славія») у 2020 р.; динаміка валового збору основних сільськогосподарських культур СФГ «Славія» за 2018-2020 рр.; показники наявності та забезпеченості основними фондами СФГ «Славія»; структура трудових ресурсів СФГ «Славія»; рівень забезпеченості трудовими ресурсами у СФГ «Славія»; порівняльний аналіз виконання рішень у СФГ «Славія»; порівняльний аналіз виконання письмових та усних рішень у СФГ «Славія».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Вересень 2020	
2	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Жовтень 2020	
3	Аналіз виробничо-економічної діяльності підприємства та написання аналітичного розділу роботи	Листопад 2020	
4	Розрахунок та написання проектного розділу	Грудень 2020	
5	Написання висновків та пропозицій, підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Січень 2021	

Студент _____ Кізенко О.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Тропін В.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Скорочення	Визначення повного значення терміну
ЗК України	Земельний кодекс України
КЗпП України	Кодекс законів про працю України
ФГ	Фермерське господарство

РЕФЕРАТ

Дипломна робота магістра: 103 с., 1 рис., 8 табл., 69 літературних джерел.

Тема: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Об'єкт: суспільні відносини та процеси забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств на основі розвитку фермерського господарства.

Предмет: сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів правового регулювання менеджменту фермерських господарств.

Мета: комплексний аналіз організаційних та економіко-правових аспектів управління фермерським господарством.

Методи дослідження: теорія пізнання, її загальний метод матеріалістичної діалектики. В якості спеціальних методів дослідження застосовувалися: діалектичний, лексичного аналізу, логіко-семантичний, формально-логічний, статистико-економічний, розрахунково-конструктивний та системний, а також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Короткий аналіз досліджень, які проводились в роботі: Робота присвячена дослідженню та аналізу проблем правового регулювання менеджменту господарською діяльністю у фермерському господарстві. Автором досліджено зміст поняття та правову природу фермерських господарств у науково-правовому аспекті, теоретико-правові засади організації управління господарською діяльністю та їх правового регулювання у фермерському господарстві, внаслідок чого запропоновано нові визначення економічних та правових категорій «фермерське господарство», «фермер», «правове регулювання прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві», а також шляхи удосконалення правового регулювання менеджменту господарської діяльності фермерського господарства.

Результати впровадження: висновки та пропозиції, які запропоновані автором, використовувалися керівництвом селянського (фермерського) господарства «Славія», що зареєстрований за адресою: Дніпропетровська область, Софіївський район, селище міського типу Софіївка, вулиця Больнична, будинок 78/8 й здійснює господарську діяльність у районах Дніпропетровської області, при прийнятті управлінських рішень з метою удосконалення менеджменту господарської діяльності у фермерському господарстві.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: правове регулювання, менеджмент, фермерське господарство, господарська діяльність.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: правовое регулирование, менеджмент, фермерское хозяйство, хозяйственная деятельность.

KEYWORDS: legal support, management, farm, economic activity.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ	
1.1. Поняття, основні ознаки та види фермерського господарства.....	11
1.2. Організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю у фермерських господарствах.....	24
1.3. Правове регулювання прийняття управлінських рішень як складова господарської діяльності фермерських господарств.....	41
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ І ОЦІНКА СТАНУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	
2.1. Організаційно-економічна характеристика фермерського господарства.....	62
2.2. Аналіз стану правового забезпечення управління у фермерському господарстві.....	69
Висновки до розділу 2.....	73
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ	
3.1. Проблеми ефективності правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві.....	74
3.2. Шляхи удосконалення правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві.....	84
Висновки до розділу 3.....	91
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Ринкові відносини, що в сучасних умовах є основним рушійним чинником розвитку будь-якого суспільства, завжди ставлять перед цим суспільством певні завдання, що спрямовані на підвищення його життєздатності, міцності та ефективності у всіх сферах його існування, зокрема й у сфері сільськогосподарського виробництва. Одним з таких актуальних завдань є формування, впровадження і здійснення політики сталого розвитку сільського господарства і створення оптимальних умов для ефективної роботи всіх його галузей й суб'єктів, в тому числі й фермерських господарств.

У процесі трансформаційних змін, які мають місце у пострадянській період, в умовах неналежного правового регулювання, навіть щодо визначення ключових категорій, таких як «фермерське господарство», «фермер», більшість фермерських господарств опинилися у критичному стані через відсутності ефективних механізмів державного регулювання та підтримки, недосконалість системи організаційно-економічних та фінансово-кредитних умов господарювання, примітивний стан менеджменту. Це негативно позначається на показниках ефективності їх господарської діяльності, підвищує ризикованість здійснення виробничо-господарських операцій та знижує рівень їх конкурентоспроможності.

Тому на перший план виходять та актуалізується проблема розроблення та впровадження ефективних механізмів управління фермерськими господарствами, що базується на належній правовій базі, з метою забезпечення їх ефективного соціально-економічного розвитку на основі обґрунтування перспективних напрямків їх діяльності, переходу на якісно вищий рівень розвитку, спроможності пристосуватися до існуючих та можливих змін ринкового середовища, а також посилення своїх конкурентоздатних позицій на ринку. За таких умов нагального вирішення потребують питання правового регулювання управління фермерськими господарствами.

Різносторонність проблеми організаційно-правового регулювання управління фермерськими господарствами обумовлює вивчення та дослідження значної кількості науково-теоретичних та практичних поглядів, міркувань та досліджень, що стосуються завданої тематиці. Для отримання позитивних результатів за цією темою дослідження особливу цінність мають праці та висновки таких науковців, що досліджували основні організаційно-правові та економічні засади господарської діяльності фермерських господарств, як Т.І. Батракова, М.Я. Ващишин, М. Гриценко, С.Ф. Домбровський, В.М. Єрмоленко, В. Збарський, В.О. Іванченко, Н.Г. Калюжна, П.Ф. Кулинич, Л.В. Логуш, Ю.Я. Лузан, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Мойса, Т.П. Проценко, А.М. Статівка, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, А. Файоль, І.В. Хлівна, О.М. Царенко, Т.І. Яворська та інших дослідників.

Проте, предмети досліджень зазначених вчених не охоплювали або не в повній мірі охоплювали саме питання правового регулювання управління фермерським господарством. Але саме удосконалення правового регулювання управління фермерським господарством може бути тим чинником, що істотним чином вплине на ефективність управління та господарської діяльності фермерських господарств. Вищезазначене обумовило актуальність та вибір теми цього дослідження.

Об'єктом дипломної роботи є суспільні відносини та процеси, що виникають у сфері забезпечення ефективного функціонування та управління аграрними підприємствами, зокрема й фермерськими господарствами.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів правового регулювання менеджменту фермерських господарств.

Суб'єкт дослідження – селянське (фермерське) господарство «Славія».

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу організаційних та економіко-правових аспектів управління фермерським господарством.

Наукова новизна цієї роботи визначається тим, що представлена робота є першим комплексним дослідженням проблем правового регулювання

управління фермерським господарством в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку висновків та положень. Зокрема:

вперше:

- визначено поняття «фермер» - дієдатний громадянин України, який має досвід роботи у сільському господарстві або сільськогосподарську кваліфікацію та самостійно або спільно з членами сім'ї чи родичами займається веденням товарного сільськогосподарського виробництва на землях сільськогосподарського призначення шляхом створення фермерського господарства;
- визначено, що правовим регулюванням прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві, як складової його господарської діяльності, є діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та голови фермерського господарства, яка врегульована правовим нормами, закріпленими у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, з реалізації повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на господарську діяльність, для створення середовища, в якому діє фермерське господарство, гарантування йому державного захисту прав власності, рівності прав і свобод господарської діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку, а також досягнення мети його створення;
- здійснено системний аналіз правових актів, що регулюють механізми діяльності фермерського господарства;
- у новому аспекті досліджено проблеми правового регулювання прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві;
- запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві;

удосконалено:

- понятійний апарат з відповідної проблематики;
- підходи щодо класифікації фермерських господарств;

- форми та методи прийняття управлінських рішень;
- шляхи удосконалення правового регулювання управління фермерським господарством.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення, висновки та результати цього дослідження можна буде використовувати: у галузі правотворчості: для вдосконалення чинного і перспективного господарського законодавства, що регулює діяльність фермерських господарств; у галузі застосування права: для підвищення ефективності діяльності фермерських господарств, зокрема вони можуть бути використані керівництвом селянського (фермерського) господарства «Славія» у процесі прийняття управлінських рішень з метою вдосконалення менеджменту цього суб'єкта господарювання та підвищення ефективності його функціонування; у освітньому процесі: для викладання певних навчальних дисциплін, підготовки робочих та навчальних програм, методичних посібників для студентів навчальних закладів.

Методологічну основу дослідження становить теорія пізнання, її загальний метод матеріалістичної діалектики. В якості спеціальних методів дослідження застосовувалися: діалектичний, лексичного аналізу, логіко-семантичний, формально-логічний, статистико-економічний, розрахунково-конструктивний та системний, а також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

1.1. Поняття, основні ознаки та види фермерського господарства

Сучасний агропромисловий комплекс є важливою галуззю української економіки. У процесі здійснення глобальних ринкових реформ у селах роль і місце фермерських господарств в сучасній економіці аграрної сфери суттєво змінилися.

В умовах сучасності, при обмеженому ресурсному потенціалі, фермерські господарства значною мірою забезпечують економічну безпеку країни, зайнятість сільського населення, зменшуючи соціальну напругу в суспільстві.

Вітчизняне сільськогосподарське законодавство переживає стрімкий розвиток, оскільки перехід від планової економіки до ринкової призвів до глобальних змін у правовому статусу учасників цивільного обороту.

Однак, правовий статус фермерських господарств досі не є чітко визначеним, що викликає численні дискусії на рівні теорії і практики. Фермерське господарство - самостійний суб'єкт господарювання, який є специфічною формою вільного підприємництва, заснованого на принципах економічної вигоди.

Фермерське господарство самостійно займається своєю господарською діяльністю. Основним видом діяльності у такому суб'єкті господарювання є виробництво та реалізація товарної сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку та розширення виробництва.

Забезпечення кращих умов для функціонування фермерських господарств прямо пропорційно впливає на підвищення ефективності економіки аграрного сектору у країні в цілому. Тому виявлення тенденцій розвитку, а саме перспективних напрямів ведення фермерського господарства, є важливим кроком для отримання позитивних результатів діяльності.

19 червня 2003 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про фермерське господарство» (далі – ЗУ «Про фермерське господарство»), в якому закріплено нові положення, які спрямовані на забезпечення розширення сфери фермерського господарювання у сільськогосподарському виробництві, покращення ефективності фермерського господарювання та зростання конкурентоспроможності продукції фермерських господарств на українському та зарубіжних ринках [32, с. 63].

Цей законодавчий акт регулює порядок створення, діяльності та ліквідації фермерського господарства, визначає його статус як юридичної особи з відповідним режимом організації управління, фінансових відносин, звітності та виконання зобов'язань перед власниками залучених виробничих ресурсів і контрагентами на ринках продукції й послуг.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Законом встановлено, що таке господарство може створюватися як одним громадянином, так і декількома, які обов'язково повинні бути родичами або членами однієї сім'ї.

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа - підприємець [51].

Пунктом 1 статті 114 Господарського кодексу України визначено, що фермерським господарством є форма підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції [12].

Дефініція поняття фермерського господарства за вітчизняним законодавством є недосконалим, оскільки в ньому не враховано основні

ключові ознаки такого суб'єкта господарювання. Необхідно погодитися із твердженням науковця Г.М. Беженар про те, що законодавче визначення поняття фермерського господарства в Україні не стосується його суб'єктного складу, майнових, земельних та управлінських відносин та відображає, в цілому, виробничо-господарську діяльність господарства [6, с.14].

Особливою ознакою фермерського господарства є сімейно-трудова характер його діяльності. Як вірно зазначає Н.І. Титова, «сімейно-трудова ознака діяльності фермерських господарств надає можливість вдало поєднувати селянську працю з веденням хатнього господарства на засадах сімейної доброзичливості» [59, с. 168]. Т.П. Проценко визначає фермерське господарство «сімейно-трудова об'єднання метою створення якого є праця єдиного виробничого колективу» [53, с. 26]. Проте, на законодавчому рівні сімейно-трудова ознака не закріплена.

Слушною є думка Н.І. Титової про те, що праця членів фермерських господарств є відповідним різновидом індивідуальної трудової діяльності, тобто учасники цих господарств не перебувають у трудових відносинах з будь-якими підприємствами, установами [60, с. 9]. Саме тому сімейно-трудова ознака обов'язково має бути закріпленою у дефініції поняття «фермерське господарство» в ЗУ «Про фермерське господарство».

Науковець П.М. Макаренко сформулював визначення фермерського господарства як добровільне утворення громадян України на правах юридичної особи, пов'язаних між собою сімейними зв'язками, члени якого спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, використовуючи земельні ресурси сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва [36, с. 151].

Проаналізувавши положення ЗУ «Про фермерське господарство», можна виокремити наступні ознаки фермерського господарства:

- самостійний суб'єкт господарювання, наділений правами та обов'язками юридичної особи або фізичної особи-підприємця;

- господарська діяльність здійснюється на добровільних засадах виключно громадянами України;
- сімейно-трудоий характер господарювання;
- використання земель сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва;
- сільськогосподарська продукція, вироблена фермерським господарством, має товарний характер;
- мета діяльності - одержання прибутку;
- предмет діяльності - виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції.

Враховуючи вищезазначені ознаки, фермерське господарство можна визначити наступним чином – це утворений на добровільних засадах громадянами України, одноособово або разом з іншими особами, пов'язаними між собою родинними зв'язками, суб'єкт господарювання (юридична особа або фізична особа-підприємець), члени якого спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку, та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, використовуючи землі сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва.

Частиною 1 статті 5 ЗУ «Про фермерське господарство» встановлено, що право на створення фермерського господарства має дієздатний громадянин України при досягненні ним 18-річного віку та який виявив такий намір [51].

На нашу думку, доцільно було б також закріпити у вітчизняному законодавстві дефініцію поняття «фермер». Слід погодитись з Л.В. Логуш, що в законодавстві США поняття фермер завжди тісно пов'язано з сільськогосподарським характером його діяльності, розповсюдженим також є поняття «родинний фермер» як суб'єкт аграрних відносин у складі однієї сім'ї [34, с. 15]. Так, дефініція поняття «фермер» законодавчо визначено у ст. 4 Закону Республіки Узбекистан «Про фермерське господарство», в якому зазначається, що фермером є громадянин Республіки Узбекистан, який

досягнув 18-річного віку та має відповідну кваліфікацію або досвід роботи у сільському господарстві [43].

Ми вважаємо, що поняття «фермер» було б доцільним визначити так: це дієздатний громадянин України, що має досвід роботи у сільському господарстві та самотійно або спільно з членами сім'ї здійснює ведення товарного сільськогосподарського виробництва на землях сільськогосподарського призначення шляхом створення фермерського господарства.

Фермерська діяльність як різновид підприємницької діяльності здійснюється за наступними принципами:

- вільного вибору господарської діяльності;
- добровільності залучення майна та коштів юридичних осіб та громадян до здійснення сільськогосподарської діяльності;
- самотійності у визначенні напрямів діяльності, ціноутворення, виборі постачальників ресурсів і споживачів вироблюваної продукції;
- залучення матеріальних, фінансово-економічних, технічних, кадрових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене законом;
- вільного розпорядження прибутками;
- майнової та інших видів відповідальності за наслідками своєї сільськогосподарської діяльності.

Видатні науковці класифікують фермерські господарства за наступними ознаками: за типом утворення; за формою підприємницької діяльності; за розміром; за землезабезпеченістю; за структурою зайнятості трудових ресурсів та інші.

За типом утворення розрізняють наступні фермерські господарства:

1) сімейні господарства – створюються членами однієї сім'ї та під управлінням одного з членів даної родини виробляють, переробляють і реалізують продукцію сільського господарства та отримують прибуток в

основному від результатів своєї праці (такі фермерські господарства в Україні є найчисленнішими – близько 80%);

2) спільні (міжсімейні) – створюються двома та більше родинами шляхом об'єднання земельних часток (в основному, розташованих поряд) та капіталів з метою збільшення підприємницьких зусиль та отримання більшої вигоди з виробництва. Це близько 15% фермерських господарств України;

3) малі кооперативи фермерських господарств – створюються на основі пайової або спільної власності, а управління здійснює обрана особа (таких господарств в Україні дуже мала кількість – десь 4-5%). В таких кооперативах фермери взаємодіють між собою на засадах партнерства.

За формою підприємницької діяльності:

1) фермерське господарство, яке здійснює свою господарську діяльність як юридична особа (діє на основі статуту);

2) фермерське господарство без статусу юридичної особи, організоване на основі діяльності фізичної особи-підприємця (діє на основі договору (декларації) про створення фермерського господарства).

За розміром земельної ділянки виокремлюють такі фермерські господарства:

1) малих розмірів, площа земельної ділянки яких складає від 1 до 60 га (приблизно 70% фермерських господарств України).

2) значних розмірів - площа складає від 60 до 600 га (приблизно 27% господарств в Україні).

3) великих розмірів – площа складає понад 600 га (лише 3% фермерських господарств).

За результатами багатьох досліджень науковці Навчально-наукового центру «Інститут аграрної економіки» Української академії аграрних наук зробили висновок, що ведення сільськогосподарської діяльності на фермерських господарствах з розміром земельної ділянки до 30 га, є нерациональним. Ефективним та з найбільшою вигодою є господарювання на фермерських господарствах із площею земельної ділянки понад 165–200 га.

За кадровими ресурсами:

1) господарства, які здійснюють господарську діяльність, використовуючи власні кадри. Таких господарств в Україні є невелика кількість – до 19%;

2) господарства, які для ведення своєї діяльності наймають додаткових працівників (постійно або тимчасово). Таких господарств значна кількість – понад 80 %.

Одним з найголовніших завдань в управлінській діяльності кожного менеджера є раціональне використання кадрових ресурсів, що на пряму залежить від власної ініціативи управлінця, досвіду роботи та його освітнього рівня. Основною метою такої особи є ефективне планування власної діяльності, зайнятості членів родини та найманих кадрів, також й розподіл обсягів ручної та автоматизованої роботи.

Основними умовами для залучення найманих кадрів є наявність низького рівня зайнятості сільського населення, невеликі можливості заробітку, незначний заробіток та інше. В цілому, невеликі фермерські господарства з незначною земельною ділянкою не потребують залучення працівників зі сторони. Такі фермерські господарства розраховують виключно на власні сили, тобто членів однієї сім'ї.

Статистика кадрових показників на національному рівні дає усвідомлення, що найманих працівників більше залучають до ведення господарської діяльності фермерських господарств з показником 60%, аніж членів родини - 40 %. Тобто велика кількість фермерів є не тільки сільськогосподарським працівником, але й менеджером. Ключовою ознакою зайнятості у фермерських господарствах є те, що на постійній основі залучається більше 80% найманих кадрів [22, с. 14].

В залежності від прибуткових надходжень від реалізації виробленої продукції фермерські господарства можна поділити на:

- 1) дрібні напівтоварні з обсягом товарної продукції до 5200 грн.;
- 2) дрібні товарні ферми з обсягом продукції від 5200 до 18000 грн.;

- 3) середні господарства - від 18000 до 61000 грн.;
- 4) великі господарства - від 61000 грн. до 180000 грн.;
- 5) дуже великі господарства - більше 180000 грн.

Розміри фермерських господарств повністю залежать від їхньої спеціалізації. З метою ефективного використання земельних ресурсів та вкладеного капіталу, фермер повинен обрати найдоцільніший напрямок діяльності, при цьому, він також враховує наявну площу земельної ділянки. Що стосується прийняття рішення щодо розширення або зменшення площі земельної ділянки для ведення сільського господарства, то фермер приймає таке рішення, виходячи зі сфери виробництва та вкладених в неї інвестицій.

В Україні в залежності від спеціалізації діють наступні види фермерських господарств:

1) рослинницькі, основним видом діяльності яких є вирощування цукрових буряків, соняшнику, зернових культур (таких фермерських господарств більше 60 %);

2) рослинницького та тваринницького типу: молочно-зернові, свинарсько-зернові. Зазвичай на фермерських господарствах даного типу фермери провадять діяльність двох галузей сільського господарства;

3) вузько спеціалізовані фермерські господарства – вони провадять виробництво лише деяких видів продукції тваринництва, наприклад, свинарство на закуплених кормах, виробництво овочів та нетрадиційних видів товарної продукції (бджільництво, рибництво, квітникарство тощо);

4) багатогалузеві господарства.

За етапом створення фермерські господарства поділяються на такі:

- 1) фермерські господарства першого етапу (1992–1995 рр.);
- 2) фермерські господарства другого етапу (1996–2000 рр.);
- 3) фермерські господарства третього етапу (2001–2008 рр.);
- 4) фермерські господарства четвертого етапу (із 2009 р. по сьогодні).

Дані етапи періодів розвитку приватно-фермерського устрою в Україні мають відмінність один від одного, яке полягає у тенденціях зміни

кількості фермерських господарств, розмірами земельних ділянок, обсягами виробництва сільськогосподарської продукції тощо.

Перший етап «створення фермерських господарств» - з 1992 по 1995 рік. На даному етапі фермерські господарства створювались у значній кількості, відбувалось стрімке виділення земельних ділянок в оренду та започатковувались засади державної підтримки, інтерес селян та змін в національній економіці, що загалом вплинуло на темпи створення даних господарств. На даному етапі створення фермерські господарства збільшилися до 40 тис., а площа земельних ділянок до 800 тис. га.

На другому етапі (з 1996 по 2000 рік) відбулося утвердження фермерського укладу. На даному етапі відбувалось збільшення внутрішньогосподарських проблем (кадрові проблеми, застаріла техніка та матеріальне забезпечення), гальмування ефективності виробництва через недосконалу цінову та кредитну політику господарської діяльності. Великі фермерські господарства почали розробляти нові напрямки діяльності, купувати новітні технології, підвищувати кваліфікацію своїх працівників тощо.

На третьому етапі (2001-2008 рр.) розпочався новий стрімкий розвиток у діяльності фермерських господарств. По-перше, функціонуючі фермерські господарства почали використовувати ресурсні капітали реорганізованих господарств, у зв'язку з чим потенціал сільського господарства почав зростати. По-друге, на даному етапі деякі фермерські господарства почали частково перетворюватися в особисті селянські господарства, метою яких було знизити витрати на сплату податків. Даний етап також характеризується збільшенням іноземних інвестицій й новітніх технологій, що мало позитивні результати – розширення ринків збуту та покращення конкурентоспроможності виробленої продукції. Саме на даному етапі було прийнято новий Земельний кодекс України.

Четвертий етап характеризується якісними перетвореннями у потенціалі фермерських господарств (з 2009 р. по сьогоднішній день). Даному етапу взагалі притаманна стабільність, але в деяких регіонах відбувається зменшення

кількості окремих господарств та об'єднання невеликих господарств у спілки та альянси. Такі зміни відбуваються через відсутність автоматизованої техніки, ефективної державної підтримки, застарілі матеріально-технічні ресурси тощо). Селяни очікують від фермерів кращих умов оренди їх земельних ділянок [25, с. 57].

Оскільки розвиток фермерських господарств у перспективі буде продовжуватися, його наступним етапом має стати повне освоєння п'ятого і набуття ознак шостого технологічного укладів.

В умовах високого рівня конкуренції, що зумовлено діяльністю надвеликими формувань холдингового типу, з метою запобігти загрозам для розвитку фермерським господарствам необхідно створити нові потужні механізми захисту.

Взагалі на сьогоднішній день фермерські господарства є більше ефективними у своїх діяльності та конкурентоспроможності, ніж інші сільськогосподарські підприємства, що зумовлено світовою економічною кризою.

На думку багатьох дослідників фермерські господарства є більш гнучкими, проте вони не відповідають вимогам ринкової економіки та є незбалансованими у сфері землі, праці та капіталу. Взагалі фермерство є дуже важливим для економіки нашої країни, оскільки воно сприяє відродженню селянських династій.

Важливість таких династій полягає в тому, що сім'ї передають свій досвід ведення аграрного сільського господарства, особливостей виробництва продукції, розміщення земельних ділянок із покоління в покоління. Батьки-фермери турбуються про те, щоб їх діти не їхали з села, щоб вони цікавилися фермерством та ставали справжніми господарями.

В процесі розвитку фермерства як особливого виду аграрного підприємництва, селяни мали підвищити рівень продовольчої безпеки в країні, оптимізувати використання наявних ресурсів (земельних, матеріальних

трудовах тощо), сприяти розвитку сільських територій за рахунок сімейної спадковості фермерства та підвищення рівня зайнятості і добробуту на селі.

Проте, вирішення окреслених питань стало неможливим через економічну кризу в країні та неготовності фермерів до провадження господарської діяльності в умовах середовища агресивного бізнесу. Фермерське господарство, як специфічна форма підприємницької діяльності, має як позитивні сторони, так і певні слабкі місця.

Т.І. Яворська вважає, що основними перевагами фермерського способу господарювання є:

- спадковість сімейного сільськогосподарського бізнесу;
- господарське ставлення до землі й безпосередній контакт фермера із сільською громадою;
- існування на території сільської ради одного або кількох фермерських господарств дає можливість підвищувати рівень зайнятості сільського населення;
- можливість створення неформальних об'єднань з метою координації зусиль по вирішенню соціально-економічних проблем.

При цьому, виділяють наступні недоліки фермерських господарств:

- відсутність необхідної державної підтримки;
- надмірна бюрократизація при отриманні державних пільг;
- відсутність ресурсного забезпечення розвитку фермерських господарств; ціновий диспаритет в аграрній сфері [69, с. 342; 37, с. 189].

Діалектична сутність фермерських господарств, тобто поєднання сімейної форми господарювання та максимізація прибутку, як головний мотиваційний чинник функціонування підприємницької структури, обумовлює проблематику розвитку вітчизняного фермерства як складової аграрного підприємництва. З одного боку, економічна діяльність в умовах агресивного конкурентного середовища передбачає постійну оптимізацію техніко-технологічного забезпечення, способу використання ресурсного потенціалу, можливість залучення найманої праці.

В той же час основою фермерського способу господарювання є родина, як колективний власник трудових, матеріальних та інших видів ресурсів. Незважаючи на те, що фізичним представником фермерського господарства як юридичної особи є окрема людина, питання, пов'язані із майновими відносинами у фермерському господарстві, за винятком випадків використання найманої праці, регулюються сімейним законодавством.

Збереження сімейної форми аграрного підприємництва передбачає забезпечення спадковості, що, в свою чергу, потребує стабільного соціально-економічного клімату на селі, прогнозованості у розвитку галузі та чіткої і зрозумілої системи взаємовідносин між суб'єктами аграрного підприємництва та державними інститутами. В іншому випадку вітчизняне фермерство трансформує свою соціально-економічну сутність, набуваючи рис класичної фірми.

Зокрема, в сучасних умовах спостерігається наявність серед загальної маси сімейних господарств значної кількості підприємств, що фактично підпадають під категорію приватних, оскільки переважна більшість робіт виконується найманими працівниками.

Як відмічає керівник Проекту USAID «АгроІнвест» М. Гриценко, сьогодні фермерське господарство нерідко де-юре може бути фермерським, а де-факто – сільськогосподарським підприємством. Воно передбачає підприємницьку діяльність, що ґрунтується на найманій робочій силі. Тобто, зі сторони наймаються люди, а хтось один управляє ними. На думку М. Гриценка, доцільним є внесення змін до ЗУ «Про фермерське господарство» з метою чіткого розмежування формальних та реальних фермерських господарств з урахуванням світового досвіду [13].

На думку В.Я. Месель-Веселяка, нині фермерські господарства в цілому відповідають високоефективній моделі ведення фермерства в європейських країнах, однак рівень розвитку даної форми господарювання є на сьогоднішній день недостатнім [38, с. 47].

Академік О.О. Погрібний зазначає, що фермерське господарство є одним з найбільш перспективних організаційно-правових форм сільського господарства, що сприяє незалежності й заінтересованості виробника в кінцевих результатах. Існування фермерського господарства в Україні пов'язане, перш за все, із виникненням інституту приватної власності на землю і відповідно - зі зміною правової природи відносин власності на селі. Тобто воно стосується найважливіших положень аграрної реформи в Україні й утворює нового та перспективного суб'єкта аграрно-правових відносин [45, с. 287].

У більшості регіонів України фермерські господарства залишаються одним з основних видів професійної діяльності та важливим елементом організаційної системи сільськогосподарського виробництва при тому, що головною проблемою фермерства є не стільки відсутність можливостей адаптуватися до змінних правил конкуренції, скільки соціальні наслідки швидкої реструктуризації і модернізації.

Таким чином, фермерськими господарствами доцільно вважати економічно-правову форму підприємництва, самостійного рівноправного господарського суб'єкта організаційної системи сільськогосподарського виробництва, що займається виготовленням товарної сільськогосподарської продукції, її реалізацією чи переробкою. Визначальна особливість і відмінність фермерських господарств від інших організаційно-правових форм господарювання на селі полягає в тому, що метою діяльності останніх є створення максимально дорогого агробізнесу у найкоротший час на основі максимізації результативності. Натомість фермерські господарства за умови обмеженості капітальних ресурсів прагнуть максимізувати прибуток у довгостроковій перспективі, тим самим забезпечуючи принцип безперервності своєї діяльності.

1.2. Організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю у фермерських господарствах

Реформування економічних відносин, розвиток нових форм господарювання на основі приватної власності спричинили розвиток фермерських господарств. На сьогоднішній день діяльність фермерських господарств відзначається нестабільністю. Забезпечення ефективної роботи фермерських господарств вимагає вирішення цілого комплексу питань з підвищення їх конкурентоспроможності, обґрунтування перспектив розвитку, впровадження нових методів менеджменту, розробки відповідних заходів, що дозволять їм адаптуватися до жорстких умов конкуренції.

В умовах ринкової економіки метою будь-якого виробництва є отримання максимально можливого прибутку, а тому, лише ті підприємства, які отримують найвищий економічний результат, можуть впевнено розвивати свою виробничу та фінансову діяльність. Ті ж підприємства, які працюють неефективно, з низьким рівнем прибутковості або й взагалі збитково, не є життєздатними.

З основ економічної теорії відомо, що під поняттям «управління» слід розуміти сукупність прийомів, форм та методів цілеспрямованого впливу на об'єкт, метою якого є досягнення конкретних цілей та результатів. Конкретною метою в даному випадку можна вважати підвищення рентабельності господарської діяльності підприємства. При цьому під категорією «управління прибутком» слід розуміти процес розробки та прийняття управлінських рішень щодо всіх основних аспектів його формування, розподілу та використання на підприємстві [24, с. 111]. Це передбачає формування певних систем менеджменту, що складаються в основному з двох типів: ієрархічної і органічної (адаптивної).

Ієрархічний тип управління передбачає можливість виділення різних рівнів управління від вищого до нижчого та переміщення управлінських рішень й потоків інформації чітко по вертикалі, де підпорядковані органи, що входять

в систему управління є підпорядкованими і контрольованими вище. У системі цього типу найбільш поширеними є прості лінійні, лінійно-функціональні і дивізійні структури управління [30, с. 328]. Зазначений тип структур має багато різновидів, таких, наприклад, як: лінійно-функціональна, лінійно-штабна і дивізійна організація управління.

В органічному (адаптивному) типі структур управління підприємством характерною рисою є відсутність ієрархії з повною відповідальністю керівників сформованих підрозділів за кінцеві результати діяльності [5, с.15]. Як показує практика, органічним типам властива здатність легко трансформуватися, коли необхідно вирішувати складні проекти, або адаптуватися до нових умов. На практиці органічні структури створюються, як правило, тимчасово для реалізації проектів, цільових програм або для вирішення певних проблем у певних сферах.

А.Е. Воронкова вважає за доцільне розглядати управління господарською діяльністю фермерських господарств з огляду на наступні сфери:

- 1) ресурсна (матеріально-технічне забезпечення виробництва, ефективне використання матеріальних ресурсів);
- 2) виробнича (технічне та технологічне забезпечення виробничого процесу);
- 3) виробництво готової продукції, контроль якості готової продукції, вдосконалення технології та асортименту;
- 4) маркетингова (моніторинг та оцінка ринку збуту, організація реклами та реалізації продукції, ціноутворення, пошук нових ринків для реалізації);
- 5) фінансово-економічна (фінансові потоки, оподаткування, облік, аналіз);
- 6) розробка фінансових прогнозів та планів, пошук джерел інвестицій);
- 7) безпекова (захист власності, інформації, працівників, охорона навколишнього середовища);

8) адміністративна (організація діяльності фермерського господарства, розробка, прийняття та відстеження наслідків управлінських рішень, координація та контроль роботи, розробка стимулів та санкцій)[10, с. 34].

Вітчизняні теорія та практика управління суб'єктами господарювання в аграрній сфері свідчать про те, що найбільш ефективне управління фермерськими господарствами можливе лише за умови дотримання принципів управління та розробки відповідних методів управління й методології формування функцій, організаційної структури і системи управління в цілому.

Якщо виходити з теоретичної основи, враховуючи соціально-економічну природу фермерства, то найпростіша система управління, яка може застосовуватися в ньому, може і повинна складатися з двох елементів, один із яких повинен бути домінуючим та впливати на інший, другий – сприймати цей вплив. Іншими словами, будь-яка система має об'єкт та суб'єкт управління, які постійно знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії [23, с. 50].

Під об'єктом управління слід розглядати елемент системи управління (предмет, явища), на який спрямовано управлінську діяльність. Об'єкти управління завжди мають певне значення, свої властивості і характеристики. Наприклад, об'єктами управління підприємства є майно і майнові права, виробнича й інтелектуальна діяльність тощо.

Суб'єктом ж управління є особа, яка безпосередньо здійснює управлінську діяльність. Це може бути конкретна людина – керівник, менеджер або група людей. До суб'єктів управління належать також відповідні організації та установи. Суб'єкт управління не може існувати ізольовано. Сенсом його існування і функціонування є вплив на об'єкт управління, разом з яким вони утворюють систему управління.

Систему управління можна розглядати, виходячи з різних аспектів:

- за елементами;
- за функціями;
- за етапами прийняття управлінських рішень;
- за підсистемами та інші.

Економічний механізм управління створюється для реалізації конкретних цілей господарюючого суб'єкта та являє собою сукупність принципів, методів, інструментів менеджменту, а також адміністративних, правових, економічних важелів, стимулів та органів управління. Механізм управління займає найважливіше місце у системі управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції фермерських господарств.

Основою сучасного вдосконалення системи управління є розробка принципів управління, уточнення структури, функцій, процесів управління та перебудова економічного механізму управління конкурентоспроможністю продукції.

Для ефективного управління фермерським господарством необхідно створити організаційно-економічний механізм управління, який забезпечить надійне функціонування системи.

В теорії економіки організаційно-економічний механізм розглядається як складова економічного та частина господарського механізму, що відображає сукупність організаційних, фінансово-економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких регулюються організаційно-технічні, фінансово-економічні та виробничо-технологічні процеси з метою впливу на результат діяльності підприємства.

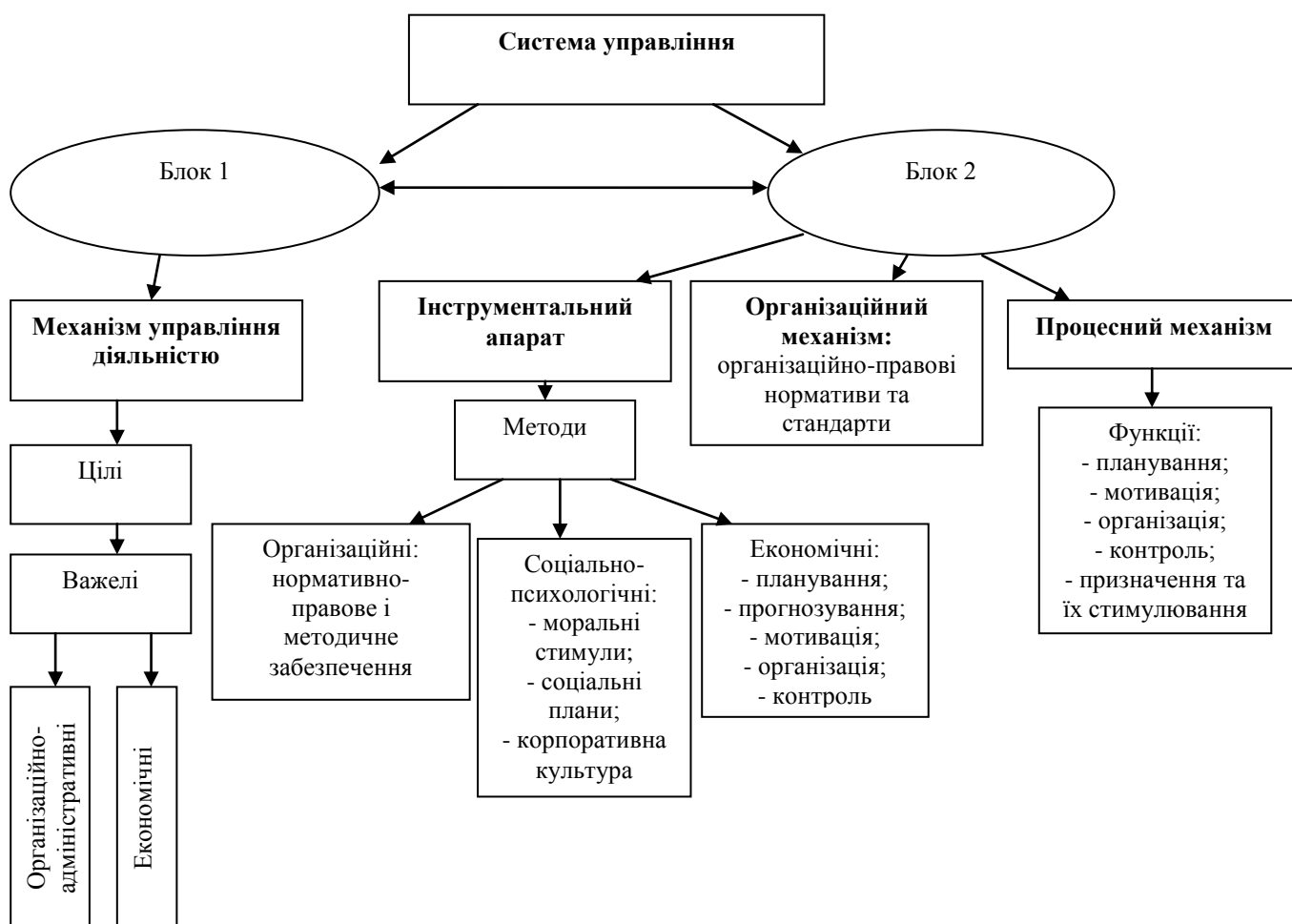
Механізм управління складається з низки зіставних частин, які взаємодіють між собою. Серед них слід виділити принципи, методи та важелі, що націлені на виконання запланованих цілей та показників підприємства. Система керування аграрним фермерським господарством являє собою сутність механізмів управління, або іншими словами - систему більш конкретного рівня відповідно до загальної системи управління. Вся система управління наведена через взаємодію 2-х блоків (рис. 1.1.).

Перший блок ототожнює механізм управління виробництвом та господарські аспекти. Головним завданням цього блоку є виконання запланованих показників підприємства. Наступний блок системи керування

господарством проявляє себе через: організаційні аспекти, інструментальний апарат, механізми процесного та ціленаправленого управління.

Рис. 1.1.

Система управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств



Інструментальний апарат налічує в собі методи керування підприємством і фундаментом управлінської діяльності.

Методи управління підприємством являють собою цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт для виконання запланованих завдань. Управлінська діяльність на підприємстві є значною системою заходів, тому що, наприклад, організаційні методи є початковим етапом для використання економічних методів. Економічні методи управління не так ефективно працюють, якщо в підприємстві не налаштовані соціально-психологічні методи управління. Тому лише при ефективній взаємодії всіх видів методів управління - досягається

необхідний набір для ефективного управління підприємством. Що у свою чергу допомагає підвищити коефіцієнт продуктивності праці та в цілому рентабельність підприємства.

Організаційний механізм управління підприємством включає: норми і стандарти організаційно-правового спрямування, які створюють передумови для визначення структури управління, чисельності працюючих на підприємстві, варіантів матеріального та нематеріального стимулювання діяльності робітників, розподілу прав та обов'язків співробітників, які задіяні в управлінській діяльності.

Механізм організаційного спрямування являє собою залучення владних відносин, за рахунок яких охоплюється процес організації діяльності всієї системи, яка підлягає контролю, а також організовується структура системи управління. Структура системи управління допомагає поділити функціональні обов'язки за структурними ланками підприємства, а також між конкретними робітниками задля налаштування ефективного розподілу інформації в конкретному підприємстві. Вона проявляється вже у різноманітних положеннях про підрозділи та департаменти, а також у зв'язках підпорядкування між контролюючим та виконавчим персоналом підприємства. Зазвичай структура управління підприємством ділиться горизонтально та вертикально. Горизонтально структура поділяється на з'єднані ланки, а вертикально — на ступені управління та підпорядкування. Всі горизонтальні ланки мають прямі та зворотні зв'язки взаємодії. Об'єктивним показником ефективності системи менеджменту є ефективність діяльності всієї системи підприємства [39, с. 8-9].

Механізм, що відповідає за процеси, показує як працює система в динамічному стані, за рахунок чого містить в собі саму суть системи менеджменту на всіх ланках та рівнях. Функціонально управління складається з: планування діяльності, мотивації персоналу, організації та контролю, призначення працівників та стимулювання їх діяльності.

Механізм, що відповідає за цільове управління, складається з завдань та основних висновків (або результатів) діяльності господарства. В даний

механізм також включають критерії підбору та прорахунку виконання деяких завдань суб'єкта господарювання.

Управління діяльністю підприємства по суті формує цілі та завдання господарства. Виконання поставлених завдань відбувається в розрізі системи менеджменту та підприємства, яким керують.

В рамках науково-технічного прогресу в суспільстві з'являються нові важелі та методи, які можуть впливати на показники ефективності організаційного та економічного механізмів. Важелем можна вважати засіб, за рахунок якого відбувається взаємодія частин механізмів задля створення цілісної системи.

Використання важелів таких механізмів будується за рахунок юридичного інструментарію, яким повинен корелювати з чинним законодавством. Серед важелів організаційного та економічного механізмів можна виділити дві групи: економічні важелі та важелі організаційно-адміністративного спрямування.

Важелі організаційно-адміністративного спрямування включають в себе: роботу із забезпечення системи трудовими ресурсами, забезпечення системи інформацією та захист останньої, а також створення організаційно-правової форми та структури управління.

Важелі економічного нахилу складаються з розробки фінансових політик: амортизаційна, страхова, кредитна та політика ціноутворення.

Адміністративні важелі відрізняються від організаційних та економічних тим, що вони створюють умови для певної поведінки зі сторони контрагентів, які проявляються в ультимативних формах [35, с. 13].

Задля визначення показників ефективності господарства треба визначити коректність та обґрунтованість застосування методів організаційного та господарського механізмів, серед яких треба виокремити законодавчу та нормативну основу, забезпеченість господарства методологічними розробками діяльності.

Ефективна система може бути приведена в дію та при цьому раціонально взаємодіяти з іншими частинами підприємства лише за умови, що коректно використовуються механізми організаційно-господарські.

Господарство, що націлене на ефективну діяльність, повинне створити умови для великої кількості взаємопов'язаних прав та обов'язків, які у свою чергу будуть контролювати один одного. За рахунок використання даної системи може бути досягнуто раціональні використання фондів підприємства, що у свою чергу позитивно вплине на рентабельність [7, с. 144].

Формування системи управління фермерського господарства має відповідати вимогам, які забезпечують:

- задоволення ринкового попиту на продукцію;
- оптимізацію витрат на виробництво продукції задля підвищення маржинальності;
- самостійність підприємства у виборі заходів для здійснення своєї діяльності;
- оперативність тактичних корегувань діяльності задля відповідності вимогам ринку;
- використання сучасних технічних переваг задля оптимізації процесів діяльності.

Під час дослідження організаційних аспектів процесу управління А. Файоль акцентував увагу на дотриманні управлінцем 14 управлінських принципів до складу яких входять: розподіл праці, влада, дисципліна, єдність наказів, підкоренні особистих інтересів загальним, централізація, ієрархія, порядок, стабільність складу персоналу, єдність працівників, ініціатива, справедливість, заохочення [63, с. 54], що залишаються важливими і на сьогоднішній час. Управлінець повинен правильно визначити кількісні та якісні показники, що їх характеризують і правильно поєднати їх між собою, розглядаючи організацію як цілісність або систему.

Ми вважаємо що основа системи управління фермерського господарства повинна створюватися на наступних принципах:

- вибір продукції виробництва за даними поточного ринкового попиту;

- принцип вибору цільної стратегії діяльності господарства;
- принцип послідовності та комплексності управління конкурентоспроможністю;
- принцип орієнтації на кінцевий результат;
- принцип стимулювання.

Дослідивши економічну літературу, можна дійти висновку, що в якості основних функцій управління фермерським господарством слід виокремити:

- постійну діяльність з аналізу та планування заходів для підвищення конкурентних переваг продукції;
- створення організованої системи управління з ефективним контролюючим процесом;
- контроль за діяльністю з підвищення конкурентоспроможності продукції.

Вчені Н.П. Тарнавська і Р.М. Пушкар виокремлюють сім категорій управлінської майстерності, які забезпечують успішну роботу менеджера [54, с. 17-18]:

1. Мистецтво аналітика - вміння найкращим чином розподілити роботу та завдання, обрати оптимальну техніку та засоби, знайти проблеми і передбачити розвиток подальшої ситуації.

2. Психологічна майстерність - вміння взаємодіяти з людьми без конфліктів, створювати сприятливий мікроклімат у робочому процесі.

3. Концептуальна майстерність - вміння управлінця бачити узагальнену перспективу та напрямки розвитку організації, надати повну картину.

4. Технічна майстерність включає в себе особливу компетенцію для виконання завдань.

5. Мистецтво спілкування - здатність логічно, послідовно та доступно передавати свої ідеї та погляди іншим як усно, так і письмово

6. Майстерність ухвалення рішень - здатність обирати найкращий з двох чи більше альтернативних варіантів.

7. Адміністративна майстерність – здатність ефективно виконувати встановлені організаційні обов'язки, діяти в рамках обмеженого бюджету, координувати інформаційний потік.

Ми також додали б до цього переліку стратегічну майстерність – наявність спеціальної компетенції формулювання цілей та стратегічного бачення напрямів їх досягнення.

Кожен з цих видів управлінської майстерності забезпечує якість виконання відповідних управлінських функцій на різних рівнях управління та повинен мати вирішальне значення під час призначення керівників на управлінські посади на підприємстві.

Організація як функція менеджменту є процесом створення структури підприємства, яка дозволяє людям ефективно працювати спільно для досягнення однієї мети. Тому, передумовою для створення структури підприємства є формування стратегії, а основна мета організаційної функції в менеджменті – забезпечити перехід від стратегії до структури.

Практичним результатом виконання організаційної функції є: затвердження структури виробництва, структури органів управління, схеми взаємозв'язків між підрозділами; регламентація функцій, підфункцій, робіт і операцій, встановлення прав й обов'язків органів управління та службових осіб; затвердження положень, інструкцій; підбір, розстановка кадрів і формування штатів працівників у керуючій та керованій системах [17, с. 237].

З точки зору чинного законодавства ця функція здійснюється на стадії створення та державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи, яке не можливо без формування певної системи менеджменту, під яким розуміється процес планування, організації, приведення в дію та контроль організації з метою досягнення координації людських і матеріальних ресурсів, необхідних для ефективного виконання завдань. Менеджмент пронизує всю організацію, торкається практично всіх сфер її діяльності [4, с.13-14].

Так, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [66].

Згідно ч. 4 ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець [51].

Науковці виділяються наступні основні етапи створення фермерських господарств, а саме:

1) підготовчий: оформлення земельної ділянки для ведення фермерського господарства, складання установчого документу;

2) реєстраційний: державна реєстрація фермерського господарства як суб'єкта господарювання;

3) організаційний: виготовлення печатки; реєстрація в органах податкової служби, служби статистики та ін.; відкриття в банківській установі поточного рахунку.

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про фермерське господарство» право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

Право на створення фермерського господарства мають громадяни України, які володіють не лише загальною (цивільною), а й спеціальною (земельною, аграрною) правоздатністю. Обов'язковим елементом такої правоздатності є громадянство України, досягнення 18-річного віку. Факультативною складовою її змісту згідно зі ст. 118 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) є досвід роботи в сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі [21].

На даний момент, особи, які не мають на праві власності або користуванні земель сільськогосподарського призначення, для створення фермерського господарства насамперед повинні отримати у власність або в оренду земельну ділянку з державної (комунальної) власності з метою ведення фермерського господарства.

Надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому ЗК України і передбачає такі етапи:

- 1) обрання вільної земельної ділянки;
- 2) звернення із заявою;
- 3) розробка проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки;
- 4) отримання проекту та його погодження;
- 5) затвердження проекту;
- 6) державна реєстрація земельної ділянки;
- 7) отримання рішення про безоплатну передачу земельної ділянки для ведення фермерського господарства;
- 8) державна реєстрація права власності на земельну ділянку [21].

Н.І. Титова зазначає, що отримання селянином у встановленому законодавством порядку земельної ділянки у власність або користування є таким правостановлюючим фактом, що виступає правовою основою для створення та подальшого функціонування фермерського господарства [59, с.171]. Слушною також є думка М.Я. Ващишина стосовно того, що найвагоміше місце в діяльності фермерського господарства займають в першу чергу не організаційні правовідносини, як наприклад, в аграрних господарських товариствах, а земельні, оскільки саме виділення земельної ділянки є першою необхідною умовою для діяльності фермерського господарства [9, с.10].

Як зазначалось вище, для того, щоб створити фермерське господарство та вести на ньому господарську діяльність спочатку необхідно отримати земельну ділянку. Частиною 2 статті 31 ЗК України встановлено, що члени фермерського господарства мають право безоплатно отримати у власність земельні ділянки із земель державної чи комунальної власності. Статтею 32 ЗК України врегульовано порядок приватизації земельних ділянок членами фермерських господарств, згідно якого членам фермерських господарств можуть безоплатно передаватись у приватну власність надані їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства,

розташованого на території відповідної ради [21]. Проте, дана норма не поширюється на тих членів, які раніше вже набули права на земельну частку (пай).

Особливістю створення фермерських господарств є також те, що вітчизняним законодавством таке право надається тільки для громадян України. Іноземці та особи без громадянства у відповідності до ч. 2 ст. 81 ЗК України мають можливість набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. Крім того, законом встановлено, що прийняті у спадщину землі сільськогосподарського призначення іноземними громадянами або особами без громадянства протягом року підлягають відчуженню [21].

Більш детально слід приділити увагу такому окремому виду внутрішніх сільськогосподарських відносинам як членські правовідносини, які на думку В.Ю. Уркевича є підвалинами та засадами для інших аграрних правовідносин [62, с. 165]. За законодавством України членами фермерського господарства можуть бути тільки громадяни України. В основному, тими громадянами, що вирішили створити фермерське господарство є селяни [59, с. 171].

Великим недоліком чинного законодавства є те, що воно взагалі не містить норм, які б закріплювали порядок та умови вступу (прийняття) осіб до членів фермерського господарства. Тільки ч. 4 ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» встановлено, що порядок вступу до господарства та виходу з нього зазначаються у статуті господарства [51].

Науковці відзначають, що, оскільки фермерське господарство базується, в основному, на сімейних традиціях і правилах, то й законодавець не має можливості жорсткого втручання в ці відносини [18, с. 47; 40, с. 2].

Проте, на нашу думку, законодавцю необхідно додатково врегулювати перелік прав та обов'язків членів господарства, умови та порядок прийняття

нових членів до такого господарства, підстави та умови припинення членських відносин, підстави виключення зі складу фермерського господарства.

Членами фермерського господарства можуть бути як одна особа, так і декілька. Проте, відповідно до ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про фермерське господарство» членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства. Згідно з ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про фермерське господарство» до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голова фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти).

Фермерське господарство має суттєву відмінність від господарських товариств в частині управління ним. Так, наприклад, якщо товариство з обмеженою відповідальністю має вертикаль органів управління, повноваження яких прописані безпосередньо в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [50], то для фермерських господарств згідно з ст. 4 ЗУ «Про фермерське господарство» передбачено лише один орган управління - голова фермерського господарства. Ним може бути засновник або інша уповноважена статутом особа.

Голова фермерського господарства:

1) є представником фермерського господарства в державних органах, органах місцевого самоврядування, будь-яких підприємствах, перед громадянами та об'єднаннями;

2) може укласти від імені господарства угоди та вчиняти інші дії, встановлені законом;

3) може письмово делегувати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом [51].

Зазвичай такі повноваження надаються виконавчим органам юридичної особи. Проте, у фермерських господарствах не передбачається створення такого органу, наприклад як загальні збори учасників, оскільки в цьому відсутня необхідність. Проте, члени фермерського господарства мають право утворити вищий управлінський орган, якщо така можливість передбачається статутом. Статутом також можуть встановлюватися повноваження такого органу, порядок та умови скликання й ухвалення рішень тощо. В такому разі застосовуються загальні принципи проведення загальних зборів учасників товариства, відповідно до яких кожен учасник має таку кількість голосів, що є пропорційною до його внеску до складеного капіталу. Проте, може бути передбачений й інший порядок – кооперативний, який передбачає, що кожний учасник господарства має один голос незалежно від розміру внеску до складеного капіталу. Що стосується відчуження фермерського господарства, як цілісного майнового комплексу, то ніхто, окрім його учасників, не може ухвалити рішення щодо цього.

Значною перевагою в діяльності фермерських господарств є те, що вони здійснюють свою діяльність в рамках однієї родини та відповідно мають великий рівень довіри один до одного, аніж в інших формах діяльності сільського господарства.

Вимоги до змісту установчого документа (статуту або договору (декларації) про створенні фермерського господарства) фермерського господарства наведені в ч. 4 ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» [51]. Згідно норм даного Закону в установчому документі повинні зазначатися найменування господарства, порядок формування статутного капіталу, місце знаходження, предмет і мета діяльності, органи управління, порядок та умови прийняття ними рішень, порядок та умови вступу до господарства та виходу з

нього, тощо. Проте, до зазначеного переліку слід додати ще кілька пунктів, які знайшли своє відображення у ст. 57 Господарського кодексу України [12], але не зазначені в нормах ЗУ «Про фермерське господарство», зокрема: порядок реорганізації та ліквідації господарства, порядок та умови розподілу доходів та витрат, а також інші положення, що не суперечать чинному законодавству. Такими положеннями можуть бути, наприклад, додаткова інформація про учасників господарства, їх правосуб'єктність, режим роботи, розмір частки в майні кожного з членів.

Приписами ст. 8¹ ЗУ «Про фермерське господарство» закріплено особливості створення та функціонування сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи. Даний вид фермерського господарства може бути організований фізичною особою – підприємцем як на самостійній основі, так і разом з членами її родини на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства. Даний договір повинен укладатися в рамках однієї родини членами сім'ї в обов'язковій письмовій формі та посвідчуватись нотаріально. Договір про створення сімейного фермерського господарства повинен включати в себе наступні пункти:

- 1) найменування, адресу, завдання, цілі та напрями діяльності;
- 2) умови та порядок розподілу доходів та витрат, як результат діяльності господарства, між учасниками;
- 3) правовий режим спільного майна учасників господарства;
- 4) порядок прийняття рішень на господарстві;
- 5) порядок та умови вступу до господарства та виходу з нього;
- 6) трудові відносини учасників такого господарства, тощо [51].

Договором також визначається голова такого сімейного господарства, який повинен бути членом сім'ї та зареєстрований фізичною особою-підприємцем.

Таким чином, зазначеними вище нормами законодавства законодавець мав намір установити юридичні засади для функціонування сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи. Проте, не беручи до

уваги деякі некоректні твердження щодо визначення «учасників або членів» господарства, а також умови та порядок вступу та виходу з такого господарства, даний Закон запровадив новий вид договору у сфері аграрних відносин. Оскільки до прийняття відповідних змін вітчизняне законодавство взагалі не містило такого поняття як «договір про створення сімейного фермерського господарства».

Тому, існує необхідність у додатковому роз'ясненні щодо сутності даного договору, підстав його укладення, особливостей, істотних умов тощо. Взагалі даний договір має відповідні ознаки засновницького договору, які зазвичай укладають члени деяких видів господарських товариств згідно Закону України «Про господарські товариства» [46]. Однак, чинне законодавство не закріплює жодних вимог щодо необхідності нотаріального посвідчення договору про створення фермерського господарства.

1.3. Правове регулювання прийняття управлінських рішень як складова господарської діяльності фермерських господарств

Стабільність, організованість і впорядкованість відносин у будь-якому суспільстві вимагає докладної соціально-нормативної регуляції. Відсутність належного правового порядку ставить під сумнів саме існування соціуму. Основний тягар у реалізації зазначених функцій покладається на розгалужену систему соціальної регуляції, вагоме місце в якій займає правове регулювання.

Правове регулювання є різновидом соціального регулювання, яке характеризує спеціально-юридичний вплив права на поведінку й діяльність суб'єктів. У результаті чого формується юридична основа, визначаються напрями організації поведінки адресатів.

Правове регулювання відрізняється за своїм змістом і характером від інших його видів. Воно здійснюється через волю та свідомість суб'єктів права, за допомогою особливих засобів, які впливають на них, формуючи їх правосвідомість.

Деякі науковці вважають, що правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права.

С.С. Алексєєв висвітлює правове регулювання як юридичний вплив на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою права й всієї сукупності правових засобів [2, с. 5].

А.С. Піголкін є прихильником більш широкого визначення поняття «правове регулювання» та зазначає, що воно представляє собою всі форми впливу права на суспільне життя: затвердження норм права, загальновиховний вплив права, здійснення правових приписів у конкретних діях суб'єктів права, забезпечення виконання цих приписів, тобто саму правомірну поведінку, а також все те, що створює основу й передумову для такої поведінки, забезпечує її» [44, с. 16].

Підтримуючи вищезазначені думки науковців, ми вважаємо, що не можна вважати правовим регулюванням вплив, який здійснюється неюридичними засобами. Так, вплив на свідомість і поведінку людей через засоби масової інформації шляхом пропаганди, агітації, морального чи правового навчання не може бути віднесено до правового регулювання як спеціально-юридичної організуючої діяльності.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що правове регулювання здебільшого розуміється в широкому й вузькому значенні.

Прибічники першого напрямку переконані в тому, що правове регулювання – це відповідні форми впливу держави на свідому поведінку осіб за допомогою широкого спектру чинників: норм права, актів застосування права, юридичних договорів, правовідносин, забезпечення реалізації норм права, у тому числі примусовою силою державного апарату, законність і правопорядок тощо. Вони вважають, що правове регулювання засноване на складній взаємодії правової свідомості, принципів права, правових норм, актів їх тлумачення й застосування, юридичних фактів, правових відносин, суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, актів реалізації юридичних норм, правової культури, законності та інші [61, с. 54].

На думку інших науковців правове регулювання є лише одним із багатьох способів упорядкування суспільних відносин, який зводиться до законодавчого встановлення стандартів, меж належної й можливої поведінки. Вони стверджують, що правове регулювання не можна ототожнювати зі всіма формами й засобами, що використовуються державою для упорядкування суспільних відносин. При широкому трактуванні цього процесу відсутня цілісність його розуміння, адже неможливо чітко визначити всю сукупність шляхів і форм впливу права на відносини й поведінку людей [67, с. 37].

Удосконалення правової надбудови суспільства з урахуванням основних тенденцій розвитку держави щодо зміни основних векторів у зовнішніх відносинах, здійснюється за двома основними шляхами: вдосконалення законодавства й підвищення ефективності діючих норм законодавства.

Отже, правове регулювання – це визначення меж самореалізації суб'єктів права, закріплення в правовій нормі та свідомості громадян про здатність діяти відповідно до норм права.

Теорією держави та права виділяє наступні ознаки правового регулювання:

- 1) є різновидом соціального регулювання;
- 2) завдяки правовому регулюванню відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в правових нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки;
- 3) має конкретний характер, оскільки завжди пов'язане з реальними відносинами;
- 4) має цілеспрямований характер - задоволення законних інтересів суб'єктів права;
- 5) здійснюється за допомогою юридичних засобів, які забезпечують його ефективність;
- 6) гарантує приведення норм права до їх реалізації.

Зазвичай правове регулювання поділяють за «обсягом» суспільних відносин, на які воно поширюється - це загальне та індивідуальне регулювання.

Загальне (нормативне) регулювання - це впорядкування поведінки людей за допомогою нормативних актів, розрахованих на їх багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин. Тобто обсяг суспільних відносин, на які поширюється нормативне правове регулювання, є кількісно невизначеним.

Індивідуальне регулювання - це впорядкування поведінки людей за допомогою актів застосування норм права, тобто індивідуальних рішень, розрахованих на одну конкретну життєву ситуацію, одну особу.

Загальне та індивідуальне регулювання є взаємопов'язаними:

- загальне регулювання забезпечує єдиний порядок і стабільність регулювання;
- індивідуальне регулювання забезпечує врахування конкретних обставин, своєрідність певної юридичної ситуації.

Способи правового регулювання є складовими елементами впорядкованих суспільних відносин: дозвіл, припис, заборона.

Дозвіл надає особі право на власні ініціативні дії (роби, як вважаєш за необхідне). Прикладом здійснення правового регулювання за допомогою цього способу може бути будь-яка норма законодавства, що надає суб'єкту право на одержання будь-яких благ. Наприклад, фермерське господарство має право самостійно господарювати на землі.

Припис покладає на особу обов'язок активної поведінки (роби лише так), наприклад, обов'язок фермерського господарства забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням.

Заборона покладає на особу обов'язок утримуватися від вчинення відповідних дій (так не роби), наприклад, ч. 3 ст. 32 ЗУ «Про фермерське господарство» забороняється незаконне втручання органів державної влади в господарську діяльність фермерського господарства [18, с. 47].

Правове регулювання здійснюється за допомогою відповідної системи організованих найбільш послідовних юридичних засобів (юридичні норми, юридичні відносини, юридична відповідальність) - механізму правового регулювання. Він має такі елементи: нормативну основу; правові відносини; здійснення суб'єктами їх прав і обов'язків. До нормативної основи можна додати також такі адміністративно-правові засоби, як норми законодавства, тлумачення норм законодавства, нормотворчість, систематизація нормативних актів, їх зберігання й облік.

Крім того, до своєрідних елементів механізму правового регулювання можна віднести правосвідомість, законність і правопорядок, від рівня яких залежить ефективність роботи всіх вищезазначених елементів.

Науковець О.Г. Мурашин виділяє основні, допоміжні й цементуючі елементи механізму правового регулювання. До основних він відносить: правову норму, правовідносини, реалізацію учасниками правовідносин їх суб'єктивних прав і обов'язків. У якості допоміжних називає акти застосування

права, а нормативною основою названого механізму – систему юридичних норм [41, с. 18].

Характеристика правового регулювання дозволяє виокремити його складові елементи, забезпечити їх єдність та взаємоузгодженість. Теорія держави і права виділяє два підходи до встановлення елементів механізму правового регулювання.

Перший з них - широкий підхід, який характеризується наявністю сукупності елементів, які взяли участь у процесі впорядкування суспільних відносин, а саме:

- норма права, яка встановлює моделі можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин;
- акт законодавства - документ, що має юридичну силу та надає правовій нормі формально визначений, офіційний та обов'язковий характер;
- юридичні факти - конкретні життєві ситуації, які спричиняють дію юридичної норми;
- правовідносини - різновид суспільних відносин, що упорядковуються правовою нормою та забезпечують виконання функції взаємної норми права з відповідним суб'єктом і функції визначення конкретної поведінки для персоніфікованих суб'єктів;
- тлумачення - діяльність із встановлення дійсного змісту правової норми у разі її незрозумілості або невідповідності вимогам юридичної техніки;
- реалізація норм права - як можливість втілення норми права шляхом дотримання, виконання, використання та застосування;
- законність - як один із принципів реалізації юридичних приписів через дотримання вимог норми права суб'єктами права;
- правосвідомість - як рівень усвідомлення суб'єктами права приписів нормативно-правового акту;
- правова культура - як різновид загальної культури, яка складається з моральних та матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності;

- правомірна поведінка - усвідомлення діяльності суб'єктів, яка відповідає нормі права та соціально корисним цілям і перебуває в установлених межах чинного законодавства;
- протиправна поведінка - поведінка, яка не відповідає встановленим законодавством приписам;
- юридична відповідальність - міра державного примусу, яка застосовується до суб'єктів, які вчинили правопорушення, та пов'язана з покладенням на них нового додаткового обов'язку.

Другий підхід є вузьким, який включає в себе наступні елементи: законодавчі норми, нормативно-правові акти, правовідносини, правореалізації, законність. Кожній стадії відповідають специфічні елементи механізму правового регулювання, місце яких у механізмі обумовлюється їх функцією. Функціонування механізму правового регулювання відрізняється послідовністю: кожен з його елементів вступає в дію на певній стадії правового регулювання [32, с. 63].

Таким чином, можна зробити висновок, що правове регулювання є системою дій та операцій, яка здійснюється органами державної влади у встановлених процесуальних формах, використовуючи відповідні методи та за допомогою юридичних засобів, спрямованих на встановлення й реалізацію відповідних моделей суспільного розвитку.

Отже, правове регулювання підприємницької діяльності - це діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання, що врегульована правовими нормами, закріпленими у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, з реалізації повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на підприємництво, для створення середовища, в якому діє суб'єкт господарювання, гарантування йому державного захисту прав власності, рівності прав і свободу підприємницької діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку.

Розглянемо сутність процесу прийняття управлінського рішення в управлінні суб'єктів господарської діяльності на основі існуючих поглядів деяких науковців.

В.А. Абчук розглядає «рішення» як вибір управлінцем найкращого варіанта дій з множинності існуючих [1, с. 213].

В.А. Василенко стверджує, що управлінське розуміють як обміркований намір та потреба зробити будь-що на основі усвідомлення і постановки мети, а також шляхів їх досягнення при виникненні тієї чи іншої проблеми [8, с. 43].

Й.С. Завадський вважає, що рішення [від англ. - decision] – це творчий процес вибору однієї або декількох альтернатив із множини можливих варіантів (планів) дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей [19, с. 328].

Тобто рішення у сфері управління являє собою процес, який реалізується суб'єктом управління та визначає дії, спрямовані на вирішення поставленого завдання у фактичній чи запроектованій ситуації. Таке рішення в широкому значенні розглядається як акт реалізації влади з вибором способу дій у конкретній ситуації. Рішенням визначається, хто і що має здійснити, в які строки, з якими затратами праці і коштів, в якому порядку, при якому розподілі обов'язків, прав і відповідальності, за якої організації контролю, яких результатів слід очікувати.

О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник запропонували у наступному вигляді визначення поняття управлінське рішення – це результат економічної формалізації економічних, технологічних, соціально-психологічних, адміністративних методів менеджменту, на основі якого керуюча система організації безпосередньо впливає на керовану [31, с. 153].

В.М. Колпаков вважає, що управлінське рішення - це результат системної діяльності людей і продукт когнітивної (опосередкованою пізнавальними чинниками), емоційної, вольової, мотиваційної природи, синтезу психічних процесів, що мають початкову регулятивну спрямованість. Це вольовий акт осіб, що ухвалюють рішення, оформлений у вигляді документа [27, с. 491].

Ю.Б. Королев, В.Д. Коротнев, Г.Н. Кочетова запропонували таке визначення поняття управлінського рішення – це результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення у відповідності з ціллю системи менеджменту [28, с. 117].

Е.А. Смирнов визначає поняття «рішення» як результат розумової діяльності людини, що приводить до якого-небудь висновку або до необхідних дій, наприклад, повної бездіяльності, розробка якої-небудь дії або вибір дії із набору альтернатив та її реалізації; а «управлінське рішення» як результат колективної творчої праці, який носить соціальний, суспільний характер [56, с. 39].

Таким чином, управлінське рішення – це творча, вольова дія суб'єкта управління на основі знання об'єктивних законів функціонування керівної системи та аналізу інформації про її функціонування, що містить вибір цілі, програми та способів діяльності колективу по вирішенню проблеми або зміни цілі.

У науковій літературі існують два підходи у трактуванні процесу прийняття рішень в управлінні, а саме: у вузькому та розширеному розумінні цього поняття [11, с. 53].

Процес вибору найкращого рішення з числа існуючих є поняття прийняття рішень у вузькому розумінні. Аналізуючи вузьке розуміння процесу прийняття рішень потрібно врахувати альтернативні (існуючі) варіанти прийняття рішень і те, що вони не виникають самі по собі. Сам процес прийняття рішення складається не лише з можливості вибору найкращого варіанта, але й з пошуку необхідних альтернатив, визначення критеріїв оцінки та методу оцінки альтернатив.

Увесь процес управління ототожнюється з прийняттям рішень у широкому розумінні. До розширеного розуміння процесу прийняття рішень входить не лише сам процес, але й виконання та контроль отриманих результатів реалізації прийнятого рішення.

Хоча це не відповідає тому, що остаточним результатом прийнятого рішення є саме рішення.

Прийняття рішення може здійснюватись у різних сферах життєдіяльності людини. Найчастіше у прийнятті рішень мають необхідність наступні види діяльності:

- 1) робота;
- 2) взаємовідносини;
- 3) управління матеріальними та грошовими коштами.

Результати реалізації прийнятих рішень можуть впливати на людей, що оточують особу, яка приймає рішення. Рішення, прийняті людиною в приватному житті, як правило, пов'язані з інтересами дуже обмеженого кола оточуючих його людей, на відміну від рішень, прийнятих ним при виконанні своїх посадових обов'язків у процесі виконання функцій управління у складі установи, організації, в якій він працює.

Кінцевим продуктом управлінської діяльності є рішення керівника – вибір найкращого варіанта дій із багатьох можливих.

Тому прийняття рішення є процесом, який реалізується суб'єктом управління та визначає дії на вирішення поставленого завдання в даній фактичній чи наперед запроектованій ситуації.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо наступну дефініцію поняття «прийняття управлінських рішень» – це процес, початок якого настає з моменту виникнення проблеми, що потрібно вирішити, та завершується вибором дії (рішення), спрямованої на вирішення суспільної проблеми.

Етапами процесу прийняття управлінських рішень є наступні:

1. Виникнення ситуації, що потребує прийняття рішень. Виникнення потреби формалізації проблеми та аналіз джерела.
2. Збір та аналіз інформації про розроблені методи управління. Вибір моделі для прийняття управлінського рішення.
3. Визначення та оцінка альтернатив, включених у розроблених методах менеджменту відповідно до обраної моделі.

4. Підготовка та оптимізація управлінського рішення, яке приймається (вибір альтернативи). Із врахуванням усіх факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також можливих ризиків.

5. Процес прийняття управлінського рішення (легалізація альтернативи). Розгляд можливих ризиків та формування пропозицій короткострокових дій при реалізації альтернатив.

6. Реалізація управлінського рішення та оцінка результатів.

Існує велика кількість факторів, які впливають на сам процес прийняття управлінського рішення. До основних належать такі:

1. Ступінь ризику. Мається на увазі, що завжди існує ймовірність прийняття рішення, яке матиме негативний вплив на організацію. Особи, які приймають рішення, враховують свідомо або підсвідомо фактор ризику, оскільки він пов'язаний з підвищенням відповідальності.

2. Тривалість часу для прийняття рішення. У більшості випадків керівництво не має достатнього часу для здійснення аналізу всіх можливих варіантів рішень, враховуючи брак часу.

3. Ступінь підтримки колективом. Цей фактор враховує те, що нових керівників колектив сприймає не відразу, що негативно впливає на довіру при їх співпраці. Якщо підтримки і порозуміння колективу не вистачає, то проблему необхідно вирішувати за рахунок власних вмінь, що повинні сприяти успішному виконанню прийнятих рішень.

4. Особисті якості керівника є одним з найбільш значних факторів. Незважаючи на те, як керівник приймає рішення і несе відповідальність за нього, він повинен прагнути до прийняття правильних рішень.

5. Політика організації. При прийнятті рішень враховуються суб'єктивні фактори, а саме: престиж, статус, влада, повноваження, легкість прийняття, воля до прийняття рішень керівника.

Завершальний результат прийняття рішень є саме управлінське рішення, що постає, як первісна складова процесу управління та забезпечує функціонування організації за рахунок взаємодії аспектів управління,

формальних та неформальних, інтелектуальних та організаційно-практичних [57, с. 164].

Управлінське рішення в загальному сенсі можна охарактеризувати наступними ознаками:

1) можливість приймати рішення із безлічі альтернативних (якщо відсутні альтернативи, то і немає вибору, а виходить, і немає рішення);

2) наявність визначеної мети, у разі відсутності мети вибір не вважається рішенням;

3) потреба вольового акту керівника при виборі рішення, так як керівник формує рішення через боротьбу власних мотивів та думок.

Але все ж, управлінське рішення – це творчий процес, який певним чином поєднує математичний підхід, логіку, психологію, емоції, волю, інтерес, мотивацію і функціональні обов'язки керівника. Необхідно мати на увазі й те, що керівник повинен приймати лише ті рішення, які знаходяться в межах його повноважень з урахуванням наявних у нього ресурсів. Якщо перед керівником постала проблема, вирішення якої потребує додаткового узгодження з керівниками вищої ланки чи іншими організаціями або потребує виділення додаткових ресурсів (фінансових, матеріальних, часових та ін.), то управлінське рішення щодо такої проблеми приймається передчасно.

Якщо результати управлінського рішення, прийнятого управлінцем, не є очевидними та їх неможливо виміряти, то виникають певні сумніви при оцінці фактично досягнутих результатів. Для успішного виконання поставлених завдань, які передбачають прийняття управлінських рішень, необхідно виходити із наступного:

- виконавець повинен мати належну кваліфікацію, бути мотивованим і мати можливість виконати поставлене завдання з максимальною ефективністю, краще ніж інші (тобто, не завжди можливо довірити виконання певного завдання, що потребує прийняття рішення, виходячи із займаної посади);
- виконавець повинен мати необхідну інформацію або знати яким чином отримати таку інформацію;

- виконавець повинен мати достатньо часу, щоб виконати завдання (прийняти рішення) з найбільшою якістю.

Згідно закону Максимена: «...завжди бракує часу, щоб виконати роботу як слід, але завжди знаходиться час для того, щоб її переробити».

Управлінське рішення є результатом складної системної діяльності людей за допомогою послідовних ітераційних процесів, що повинна відповідати функціям організації та розв'язувати завдання, що стоять перед нею.

Управлінське рішення є інструментом впливу на об'єкт управління та його підсистеми, а також важливою ланкою формування та реалізації відношень управління в організації; складає основу реалізації кожної функції управління.

Аналіз класифікаційних ознак управлінських рішень, пропонованих в економічній літературі та наукових працях [56, с. 59; 8, с. 144], дозволяє зробити висновок, що класифікаційні ознаки не є вичерпними, спостерігається їх різноманітність і невідповідність в окремих випадках змісту виділених управлінських рішень їх класифікаційним ознакам. Для цілей ефективного управління в аграрному менеджменті пропонуємо класифікувати управлінські рішення з врахуванням особливостей галузі та сфер діяльності, що сприятиме підвищенню інформованості суб'єктів управління в аграрному менеджменті (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Класифікація управлінських рішень в системі аграрного менеджменту

Класифікаційна ознака	Управлінські рішення
За галузями виробництва	Основного виробництва: рослинництво, тваринництво Допоміжного виробництва: виконання робіт, надання послуг
За об'єктами	Рішення, щодо виду діяльності Рішення, щодо діяльності центру відповідальності

	Рішення, щодо величини доходів, витрат і фінансових результатів Рішення, щодо конкретної операції Рішення щодо виду виробництва, продукції, робіт, послуг, біологічних активів
За сегментами діяльності	Постачання, виробництво, збут, фінанси, персонал
За ступенем участі в колективі	Колективні, індивідуальні
За видами діяльності	Операційні, фінансові, інвестиційні
За ступенем необхідності прийняття	Оперативні, поточні, стратегічні
За ступенем впливу на фінансовий результат	Основні, допоміжні
За змістом управлінського процесу	Соціальні, економічні, організаційні, технологічні, технічні, податкові
За ступенем готовності	Розроблені, розроблювані (в процесі розробки), готуються до розробки
За ступенем втілення в реальність	Прийняті, неприйняті
За ступенем ефективності	Ефективні, неефективні

Класифікація управлінських рішень в аграрному менеджменті повинна враховувати весь об'єкт управління, усі напрями розвитку, сфери його діяльності та центри відповідальності. Повнота і зміст управлінського рішення залежать від мети управління, ресурсів та засобів, необхідних для досягнення мети, способів і термінів досягнення мети, послідовності взаємодії між центрами відповідальності та виконавцями, розподілу обов'язків між виконавцями для виконання робіт на всіх етапах реалізації рішення.

До основних моделей прийняття рішень теорії управління належать: класична, поведінкова та ірраціональна моделі.

Класична модель у процесі прийняття рішень спирається на поняття «раціональності». Передбачається, що керівник, який приймає рішення, повинен бути абсолютно об'єктивним та логічним, мати чітко визначену мету, всі його дії повинні бути спрямовані на вибір найкращої альтернативи.

Класична модель прийняття рішень відповідає таким характеристикам:

1) керівник, який приймає рішення, ставить перед собою чітко встановлену мету прийняття рішення;

2) керівник, який приймає рішення, повністю володіє інформацією щодо ситуації прийняття рішення;

3) керівник, який приймає рішення, повністю володіє інформацією щодо всіх можливих варіантів (альтернатив) і наслідків їх реалізації;

4) керівник, який приймає рішення, спирається на раціональну систему впорядкування переваг за ступенем їх важливості;

5) метою керівника, який приймає рішення, є вибір максимально ефективного рішення для діяльності організації.

Враховуючи це, умови класичної моделі мають бути визначені у достатній мірі. Володіючи повною інформацією, керівник має можливість вибирати альтернативу, що найкраще задовольняє потреби та вимоги організації. Проте, насправді (у повсякденному житті) на процес прийняття рішення впливає велика кількість суб'єктивних та обмежуючих факторів, сукупність яких у процесі прийняття рішень враховує поведінкова модель.

Основними характеристиками поведінкової моделі є:

1) керівник, який приймає рішення, не володіє достатньою інформацією щодо ситуації прийняття рішення;

2) керівник, який приймає рішення, не володіє достатньою інформацією щодо всіх можливих альтернатив;

3) керівник, який приймає рішення, не в змозі передбачити усі можливі наслідки кожної можливої альтернативи.

Враховуючи вищезазначені характеристики поведінкової моделі, можна виділити його дві ключових особливості:

1) обмежена раціональність, що базується на тому, що керівник приймає найбільш раціональне (на його думку) рішення, але раціональність такого рішення є обмеженою та теоретично завжди існує більш раціональне рішення ніж прийняте;

2) досягнення задоволення. Так як досягнути 100 % раціональності у процесі прийняття рішень теоретично неможливо, керівник бажаючи, щоб його

сумніви (страх) щодо прийнятого не найкращого рішення пересилив намагання досягти оптимального, у момент прийняття, рішення.

Намагання керівників «досягнути задоволення» обумовлене наступними причинами:

1) небажання ігнорувати власні інтереси, а саме: шукати нові альтернативні (більш раціональні та прийнятні для організації) рішення, коли вже існують рішення, що тою чи іншою мірою задовольняють;

2) керівник може бути нездатний оцінити досить велику кількість альтернативних рішень;

3) можливий вплив особистих, суб'єктивних факторів на процес прийняття рішень.

Ірраціональна модель ґрунтується на передбаченні, що рішення приймаються ще до того, як керівник дослідив альтернативи усіх можливих рішень. Ірраціональна модель найчастіше застосовується:

1) з метою вирішення принципово нових, нестандартних проблем, вирішення яких потребує значних невинуватених, на перший погляд керівника, зусиль;

2) з метою вирішення проблем в умовах дефіциту часу;

3) коли керівник має достатньо повноважень, користується достатньою повагою чи авторитетом, аби нав'язати своє рішення [8, с. 327-331].

Основною особливістю та головною відмінністю аграрної галузі від інших галузей економіки є те, що сільськогосподарська галузь у своїй діяльності використовує у процесі виробництва живі організми – рослин або тварин. Дані організми у процесі переробки або росту надають вже готову продукцію. Тому, у зв'язку з тим, що в процесі виробництва існує необхідність впливати на деякі технологічні етапи, сільськогосподарське підприємство повинно мати кваліфікованого менеджера, який здатний приймати оперативні рішення з найменшими витратами для підприємства, враховуючи галузь виробництва (тваринництво, рослинництво тощо).

На думку деяких науковців, до складу таких управлінських рішень в сільськогосподарському управлінні включаються:

1) стосовно ресурсних витрат – забезпечення кадрами (як штатні, так і сезонні працівники), матеріально-технічними ресурсами (добрива, корма, насіння тощо), ціноутворення, розподіл загальних витрат тощо;

2) стосовно технології та методик виробництва продукції сільського господарства та вирощування живих організмів – у сфері тваринництва: вибір породи тварини, кормів (натуральні або з добавками) та визначення напрямів підвищення ефективності у виробництві продукції; у рослинництві: обрання культур для сівозміни (враховуючи сезонність та інше), виду обробки ґрунту.

Будь-яке управлінське рішення (навіть відмова від прийняття якого-небудь рішення) є комплексним актом, що включає правовий, соціальний, психологічний і інші акти.

У правовому відношенні це логічний процес реалізації влади керівника, наданих йому законом прав на використання наявних в організації ресурсів у її інтересах і покладеної на себе відповідальності за подальшу долю організації, за наслідки прийнятого й реалізованого рішення.

Будь-яке управлінське рішення деякою мірою акт соціальний. Воно приймається одними людьми й зачіпає інтереси інших.

Його характер не змінюється навіть у тому випадку, якщо використовуються різні математичні й інші моделі.

З огляду на те, що важливу роль у рішенні відіграє вольовий фактор, особливо на стадії ухвалення остаточного рішення, можна сказати також, що це і психологічний акт.

З інформаційної точки зору рішення є результатом логічної обробки інформації. У процесі аналізу наявної інформації здійснюється вибір варіанта, найбільш близького до оптимального (на думку особи, що приймає рішення).

У всіх випадках оптимальне управлінське рішення припускає вибір найбільш раціонального варіанта розвитку організації, виробництва, суспільства, використання ресурсів, задоволення потреб, плану дій для рішення

проблеми. Це передбачає тісний зв'язок рішення з аналізом конкретної ситуації, об'єктивною оцінкою труднощів і реальних можливостей керованого об'єкта.

В остаточному підсумку ця творча, психологічна, вольова дія, спрямована на вибір кінцевої мети, програми, способів діяльності колективу організації за рішенням тієї або іншої проблеми на основі знання об'єктивних законів функціонування керованої системи аналізу інформації про її стан і впливу навколишнього середовища.

Результативність (ефективність) управління залежить від комплексного застосування багатьох факторів і насамперед це якість моделювання процесу прийняття рішень і їхнього практичного втілення у житті. Але для того, щоб управлінське рішення було дієвим та ефективним, необхідно дотримуватися таких методологічних основ.

Об'єктом рішення завжди є яка-небудь проблема, тобто складне теоретичне питання або практична ситуація, які не дозволяють у даних умовах одержати бажаний результат.

Проблема завжди має певний зміст (що?); пов'язана з якимось конкретним місцем (де?); часом виникнення й рішення, частотою повторюваності (коли?); кількісними параметрами (скільки?); кількістю осіб, так чи інакше причетних до неї (хто?).

Причинами виникнення управлінських проблем найчастіше бувають:

- по-перше, невірні правила, умови діяльності організації, наприклад нереальні плани, які в принципі не можна виконати;
- по-друге, помилкові вимоги до роботи і її результатів. Якщо вони завищені, люди будуть шукати проблему там, де її в дійсності немає, а якщо занижені, навпаки, можуть недооцінювати її небезпеку;
- по-третє, випадкові (а часом і навмисні) порушення в діяльності організації або окремого працівника;
- по-четверте, непередбачені обставини, наприклад стихійні лиха.

Проблеми розрізняються між собою по ряду підстав.

Насамперед мова йде про ступінь важливості. Так, важливі проблеми, наприклад, недостача засобів для інвестицій або застаріла структура виробничого апарату, роблять вплив не тільки на поточне, але й на майбутнє становище організації. Разом з тим, від малозначних проблем, скажімо від відсутності грошей для своєчасної виплати премії, становище людини не зміниться.

Другою ознакою, що відрізняє одну проблему від іншої, можна вважати масштабність, що характеризується числом осіб, яких ці проблеми в тій або іншій мірі зачіпають або які їм доводиться вирішувати. Поняття масштабності досить відносне. Масштабна проблема для невеликої організації виявиться незначною для великої.

Проблеми також розрізняють за ступенем ризику, пов'язаного з їхнім існуванням.

Він вимірюється ймовірністю появи небажаних наслідків, великого економічного або іншого збитку, що підриває стійкість організації або загрожує її існуванню.

Управлінські проблеми можна розрізнити також за ступенем чіткості їх формулювання, можливості структурування на окремі елементи. Чіткість і структурованість проблем дозволяє описати їх за допомогою кількісних показників, а отже, застосувати для рішення математичні методи.

Проблеми можна розглядати й залежно від можливості їхнього рішення. Деякі (таких насправді не дуже багато) не можна вирішити в принципі (наприклад, створити вічний двигун); інші не можуть бути вирішені лише в даних умовах, скажімо, через нестачу засобів; для рішення третіх перешкод взагалі не існує [11, с. 53].

Отже, прийняття управлінського рішення в управлінні фермерським господарством можна визначити як процес, початок якого настає з моменту виникнення проблеми, яку потрібно вирішити та завершується вибором рішення (дії), спрямованої на вирішення суспільних проблем.

Результати управлінських рішень у сфері управління фермерським господарством стосуються інтересів великої кількості людей, що вимагає їх ретельної й всебічної підготовки, на яку йде багато сил і засобів. Однак ці результати не завжди вдається здобути, оскільки не всі їхні фактори рівною мірою піддаються обліку й цілеспрямованому впливу, а реакції людей непередбачувані.

Таким чином, правовим регулюванням прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві, як складової його господарської діяльності, є діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та голови фермерського господарства, яка врегульована правовим нормами, закріпленими у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, з реалізації повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на господарську діяльність, для створення середовища, в якому діє фермерське господарство, гарантування йому державного захисту прав власності, рівності прав і свободу господарської діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку, а також досягнення мети його створення.

Висновки до розділу 1

1. Фермерське господарство – це добровільно утворений громадянами України, одноособово або разом з іншими особами, пов'язаними між собою родинними зв'язками, суб'єкт господарювання (юридична особа або фізична особа-підприємець), члени якого спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку, та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, використовуючи землі сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва.

Фермерським господарствам притаманні наступні ознаки: самостійний суб'єкт господарювання, наділений правами та обов'язками юридичної особи або фізичної особи-підприємця; здійснення діяльності на добровільних засадах; сімейно-трудова характеристика господарювання; використання земель сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва; товарний характер виробленої сільськогосподарської продукції; мета діяльності - одержання прибутку; предмет діяльності - виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції.

Фермерські господарства класифікують за наступними ознаками: за типом утворення; за формою підприємницької діяльності; за розміром; за землезабезпеченістю; за структурою зайнятості трудових ресурсів та інші.

Пропонується закріплення у чинному законодавстві поняття «фермер» - дієздатний громадянин України, що має досвід роботи у сільському господарстві та самостійно або спільно з членами сім'ї здійснює ведення товарного сільськогосподарського виробництва на землях сільськогосподарського призначення шляхом створення фермерського господарства.

2. Управлінням є сукупність прийомів, форм та методів цілеспрямованого впливу на об'єкт з метою досягнення конкретних цілей та підсумків.

Організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю фермерського господарства - складова економічного і частина

господарського механізму, яка відображає сукупність організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, фінансово-економічних та виробничо-технологічних процесів з метою впливу на результат діяльності підприємства.

Механізм управління складається з низки зіставних частин, які взаємодіють між собою. Серед них слід виділити принципи, методи та важелі, що націлені на виконання запланованих цілей та показників підприємства. Система керування аграрним фермерським господарством являє собою сутність механізмів управління, або іншими словами - систему більш конкретного рівня відповідно до загальної системи управління. Вся система управління наведена через взаємодію 2-х блоків.

Перший блок ототожнює механізм управління виробництвом та господарські аспекти. Головним завданням цього блоку є виконання запланованих показників підприємства. Наступний блок системи керування господарством проявляє себе через: організаційні аспекти, інструментальний апарат, механізми процесного та ціленаправленого управління.

3. Під правовим регулюванням прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві, як складової його господарської діяльності, слід розуміти діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та голови фермерського господарства, яка врегульована правовим нормами, закріпленими у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, з реалізації повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на господарську діяльність, для створення середовища, в якому діє фермерське господарство, гарантування йому державного захисту прав власності, рівності прав і свободу господарської діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку, а також досягнення мети його створення.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ І ОЦІНКА СТАНУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

2.1. Організаційно-економічна характеристика фермерського господарства

Селянське (фермерське) господарство «Славія» (далі - СФГ «Славія») зареєстроване за адресою: Дніпропетровська область, Софіївський район, селище міського типу Софіївка, вулиця Больнична, будинок 78/8.

Місцевість фермерського господарства приналежить до II-го центрального агрокліматичного району, характерним для якого є тепле і помірно-вологе літо, а також нетривала зима з невеликою кількістю снігу. Сума активних температур у даній місцевості складає приблизно 2300-2500 градусів Цельсія. В деякі роки сума може складати лише 1700-1900 градусів Цельсія або підвищуватися до 2700-2900 градусів Цельсія. В середньому 190-205 днів триває вегетаційний період культур в даній місцевості (початок 10 квітня та закінчення періоду - 20 жовтня).

В середньому на рік припадає близько 380-420 мм опадів, які можна охарактеризувати нерівністю випадіння як по окремій місцевості, так і по окремим рокам.

Агрокліматичні ресурси місцевості сприятливі для усіх польових, багаторічних насаджень в фермерських господарствах. Рельєф є рівнинно-хвилястим. Вплив рельєфу на структуру земельного шару на території фермерського господарства простежується в формуванні змитих і намитих земель.

Головні ролі у формуванні агрокліматичних умов місцевості займають панівні напрямки вітрів (серед яких переважають північно-західні та західні вітри), рельєф (в цілому він є плосководностічним та зі значною часткою слабостічних та безстічних знижень), а також внутрішній процес орного

горизонту. Всі ці фактори розвитку склалися під впливом агрокліматичних та біологічних процесів, а також за рахунок природно-історичних процесів.

Загалом, природні і кліматичні умови даного району є сприятливими для обробки значної частки сільськогосподарських культур, характерних для цього агрокліматичного поясу, а на їх основі - для виробництва необхідних кормів та пришвидшеного розвитку тваринництва.

Основою товарної продукції у СФГ «Славія» є вирощування зернових культур (крім рису) і бобових культур.

У СФГ «Славія» серед основних постачальників сировини і матеріалів можна виділити:

- ТОВ «Дніпро Петрол» - паливна та мастильна сировина;
- ПП «Агротрейд» - посівна сировина зернових та олійних культур, а також бобові культури;
- ТОВ «Агрохім Продукт» - мінеральні добрива;
- ТОВ «Козак+» - фасувальні матеріали.

Серед основних замовників можна виділити: ПП «Екопродукт», ТОВ «Пріорітет М» та інші.

Земельний фонд СФГ «Славія» за період 2019-2020 рр. було збільшено з 52 га до 54 га, що становить собою збільшення площі на 3,90%. Ці земельні ресурси повністю задіяні у господарстві. Земля використовується для розміщення допоміжних приміщень для ведення господарства (ангар, склад, адміністративна будівля та інше), а також безпосередньо для вирощування зернових культур (крім рису) і бобових культур. На даний час земельний фонд фермерського господарства має коефіцієнт сільськогосподарського освоєння землі, що дорівнює 1.

За рахунок збільшення земельного фонду, в тому числі відведеного під посів нових культур - було збільшено площу ріллі з 52 га до 54 га у 2020 році.

Інформацію про структуру зернових та бобових культур у фермерському господарстві «Славія» ми можемо побачити у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Структура посівних площ селянського (фермерського) господарства
«Славія» у 2020 році**

	Посівна площа, га	Частка культури від ріллі, %	Частка культури від зернових, %
Всього посівних площ	54	-	-
Всього продукції рослинництва	45	83,3	100,0
У тому числі зернові та бобові:	45	83,3	100,0
пшениця	31	57,4	68,8
гречка	0,5	0,9	1,1
кукурудза	1,6	2,9	3,5
ячмінь	5,3	9,8	11,7
овес	1,7	3,1	3,7
інше зерно	2,6	4,8	5,7
ріпак озимий	3,4	6,2	-

Як видно з таблиці 2.1, зернові та бобові культури займають більш ніж 83% від площі всієї ріллі, з них 57% відведено під пшеницю, майже 10% під ячмінь та 6,2% під ріпак озимий. Решту ріллі займають гречка, кукурудза, овес та інше зерно в незначних частках.

Основними показниками рослинництва, які характеризують його ефективність є валовий збір, посівні площі під культурами та їх урожайність. Важливим показником серед цих трьох є показник урожайності, оскільки він дає картину ефективності господарства з якісної сторони, показуючи кількість урожаю, зібраного з 1 га ріллі. Але керівництво фермерського господарства здебільшого оцінює валовий збір сільськогосподарських культур для розуміння поточної ефективності діяльності. Маючи цей показник, керівництво може оцінити ефективність, порівнявши валовий збір культур із собівартістю цих культур.

Валовий збір вищезазначених культур у фермерському господарстві «Славія» за попередні 3 роки наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Динаміка валового збору основних сільськогосподарських культур
СФГ «Славія» за 2018- 2020 рр., ц**

	Роки			2020 р. до 2018 р.
	2018	2019	2020	
Бобові та зернові:	438	411	452	+14
пшениця	287	279	300	+13
гречка	0,4	0,4	0,5	+0,1
кукурудза	11,2	9,6	14	+2,8
ячмінь	70	61	73	+3
овес	36	41	44	+8
інше зерно	35	20	21	-14
ріпак озимий	29	22	32	+3

Таким чином, враховуючи природні та кліматичні умови у 2019 році, загальний збір зернових та бобових культур склав 7,93 тон, а у 2020 році - 9,54 тон. Збільшення складає 19,3%. В середньому 1 га площі приносив 15,3 ц сільськогосподарських культур у 2019 році, і 17,6 ц - у 2020 році.

Середньозважена вартість збираних сільгоспкультур становила 6300 грн/т. у 2019 році та 7050грн/т. у 2020 році. Таким чином, простежується нестабільність у ціноформуванні в даному сегменті ринку.

Розглядаючи таблицю 2.2, можемо зробити висновок, що по більшості культур спостерігалось збільшення виробництва у порівнянні із 2018 роком. Найменше збільшення обсягів спостерігалось по гречці (+0,1 ц) та кукурудзі (+2,8 ц), що пояснюється незначною часткою земель, що відведені під вирощування даних культур. Серед лідерів по показникам збільшення валового збору були пшениця (+13 ц) та овес (+8 ц), а по іншим зерновим спостерігалось зменшення обсягів збору на 14 ц. В загальному вираженні по бобових та зернових відбулося збільшення обсягів валового виробництва у порівнянні з 2018 роком і становило +14 ц або близько 3,2%.

Обсяги виробництва у фермерських господарствах сильно залежать від того, наскільки сучасними та ефективними є основні фонди господарства, а також наскільки таке господарство забезпечене основними фондами.

Наявність основних фондів у СФГ «Славія» наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Наявність та забезпеченість основними фондами СФГ «Славія»

Показники	2019	2020	2020 у % до 2019
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	294,2	341,2	15,9
Середньорічна чисельність робітників, осіб	10	11	0
Фондооснащеність, тис. грн.	29,4	31,1	5,8

Аналізуючи вищенаведену таблицю, можна побачити, що фондооснащеність збільшилася лише на 5,8%, а середньорічна вартість основних фондів збільшилася 15,9%, що свідчить про те, що за рахунок збільшення кількості працівників було досягнуто кращих фінансових результатів.

Аби точніше надати характеристику підприємству, потрібно виділити структуру персоналу, що здійснює основну діяльність ФГ та визначити наскільки ця структура є оптимальною. Для цих потреб порівняємо фактичну питому вагу кожної категорії робітників з необхідною питомою вагою в розрізі декількох періодів і тоді зможемо побачити відхилення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура трудових ресурсів підприємства

Категорії персоналу	Персонал основної діяльності						2020 у % до 2019
			2019		2020		
	Кількість за планом	Питома вага	Фактично	Питома вага	Фактично	Питома вага	
Працівники основної діяльності всього	10	100	10	100	11	110,0	110,0
В тому числі:							
1. службовці	3	100	3	100	3	100	100
2. робітники	7	100	7	100	8	114,2	114,2
В тому числі:							
• керівники	3	100	3	100	3	100	100
• технічні працівники	7	100	7	100	8	114,2	114,2
В тому числі:							
• основні	10	100	10	100	11	110,0	110,0
• допоміжні	-	-	-	-	-	-	-

Дані таблиці 2.4 свідчать про те, що питома вага робітників від загальної чисельності робочих, зайнятих в основній діяльності фермерського господарства у 2020 році в порівнянні з 2019 роком збільшилася на 14,2%.

Щоб проаналізувати забезпеченість підприємства трудовими ресурсами у СФГ «Славія» розглянемо таблицю 2.5.

Таблиця 2.5

Рівень забезпеченості трудовими ресурсами у СФГ «Славія»

Показники	2019		2020		2020 у % до 2019
	кількість	%	кількість	%	
Середньорічна кількість робітників - всього, осіб, з яких:	10	100	11	110,0	110,0
Постійних	10	100	11	110,0	110,0
Сезонних	-	-	-	-	-
в рослинництві:	10	100	11	110,0	110,0
Площа с/г угідь, га	52	100	54	103,84	103,84
Затрати праці-всього, тис. люд./год.	23,5	100	25,9	110,0	110,0
Затрати праці в рослинництві	23,5	100	25,9	110,0	110,0
Трудозабезпеченість	1	X	1	X	1
Відпрацьовано 1 робітником за рік – всього, люд./год.	2,35	100	2,35	100	100
в рослинництві	2,35	100	2,35	100	100
Нормативний запас праці, тис. люд./год.	18	100	19,8	110,0	110,0
Коефіцієнт використання робочого фонду часу	0,76	X	0,76	X	100

Дані таблиці 2.5 показують, що у 2020 році середня чисельність робітників зросла на 1 людину або на 10%. Загальні затрати праці зросли на 10%, або на 1,8 тис.люд./год. Але, треба зробити акцент на те, що коефіцієнт використання робочого часу не змінився. Показник трудозабезпеченості показує недостачу або надлишок робітників, за рахунок чого в подальшому можна розробити план з оптимізації. Але, по даному фермерському господарству показник позитивний, тому нестачі трудових фондів не спостерігається.

2.2. Аналіз стану правового забезпечення управління у фермерському господарстві

СФГ «Славія» здійснює свою діяльність в умовах ринкової економіки з високим рівнем конкуренції, тому керівництво ФГ витрачає багато часу на розроблення асортименту, формування цін, пошук покупців та оптимізацію процесу виробництва. Ці фактори є пріоритетними у діяльності господарства, але ще більшого значення для подальшого інтенсивного розвитку ФГ має стан забезпечення бізнес-процесів інструментами правового регулювання.

Проводячи аналіз правового забезпечення управління у СФГ «Славія», великої уваги було приділено дотриманню чинного законодавства всіма ланками управління ФГ стосовно організації та здійснення статутної діяльності, виконання статутних положень працівниками, та забезпечення підприємства документами: установчими, фінансовими та організаційно-розпорядчими.

Так, відповідно до Статуту СФГ «Славія», який відповідає вимогам, встановленим Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, ЗУ «Про фермерське господарство», інтереси даного селянського (фермерського) господарства представляє Голова СФГ «Славія». Будь-які економічні та виробничі відносини господарства з іншими підприємствами або громадянами регулюються на підставі договорів.

Згідно Статуту СФГ «Славія», його члени не вважаються його засновниками, а також не мають права щодо обрання та зняття з посади Голови господарства.

Законом та Статутом заборонено будь-яке втручання у господарську діяльність фермерського господарства зі сторони органів державної влади. Проте, встановлює можливість щодо проведення заходів контролю за діяльністю таких господарств.

Управління СФГ «Славія» здійснює його Голова, до повноважень якого відноситься представництво інтересів господарства перед державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими підприємства та громадянами. Керівник має право також укладати угоди в інтересах

господарства та вчиняти інші дії, передбачені Статутом. Також Голова має право делегувати свої повноваження на підставі доручення будь-якому із членів такого господарства.

Фермерське господарства, крім Голови включає в себе також й інші важливі посади, що повинні забезпечувати ефективне управління діяльністю господарства. Серед них слід виділити:

- заступника голови;
- бухгалтера.

Бухгалтер забезпечує повний облік і контроль обігу коштів, товарно-матеріальних цінностей і основних засобів, а також своєчасне відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з їх рухом.

Таким чином, правління фермерського господарства є індивідуально-директивним, оскільки всі рішення Голова господарства має право приймати без погодження зі сторони членів фермерського господарства.

Таким чином, управлінський апарат складається з 3-х осіб (Голова, Заступник Голови, бухгалтер), а виконавчі функції здебільшого покладені на технічних працівників.

До повноважень Заступника Голови належить: здійснення оперативного керівництва господарською діяльністю фермерського господарства; розробка та виконання напрямів розвитку ФГ; організація та контроль виконання рішень Голови фермерського господарства; вирішення щоденних поточних питань в діяльності господарства; робота з підрядниками; вистроювання довготривалих взаємовигідних стосунків з покупцями та постачальниками. Слід також зазначити, що більшістю з вищезазначених повноважень Заступник Голови наділяється за рахунок делегування обов'язків Голови своєму заступнику.

До повноважень бухгалтера на даному фермерському господарстві належать: розроблення проектів щорічних кошторисів; розробка та подання на затвердження проектів посадових окладів працівників ФГ; розробка бізнес-планів та інших додаткових документів фінансово-господарської діяльності фермерського господарства; розрахунки з постачальниками та покупцями;

ведення бухгалтерської та управлінської звітності; нарахування заробітної плати працівникам.

Членами фермерського господарства можуть бути лише члени сім'ї Голови ФГ або його родичі, тому всі працівники мають мотивацію до збільшення прибутку підприємства, оскільки цей прибуток в майбутньому буде розподілено між всіма учасниками у долях, що зазначені у Статуті господарства.

До робіт можуть бути залучені не тільки члени сім'ї або родичі. В такому разі з робітниками укладається трудовий договір (контракт). Слід зазначити, що працівників за контрактом можна наймати лише на сезонні роботи або окремі роботи, що потребують специфічних вмінь та навичок.

Рішення Голови фермерського господарства, відповідно до приписів Статуту, є обов'язковими до виконання всіма членами ФГ.

В той же час не всі рішення Голови фермерського господарства належним чином виконуються, оскільки багато рішень надходять в усній формі та неналежним чином контролюються. Так, за місяць діяльності господарства у 2020 році, Голова ФГ видав 10 письмових рішень і 18 усних, з яких було виконано 23 рішення, тобто тільки 82% рішень були виконанні.

Аналіз виконання рішень у СФГ «Славія» наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз виконання рішень у СФГ «Славія»

Показники	Липень 2019	Липень 2020	2020 у % до 2019
Кількість виданих рішень	22	28	+27,3
Кількість виконаних рішень	20	23	+15
Кількість виконаних до виданих у %	90,9	82,1	X

Таким чином можна побачити, що за один проаналізований місяць 2019 року було виконано майже 91% рішень, а за той же місяць у 2020 році - лише 82%, хоча кількість рішень було збільшено.

Аби розібратися детальніше в чому полягає проблема, було проаналізовано кількість виконаних рішень в розрізі форми рішень: усній або письмовій. Дані наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Порівняльний аналіз виконання письмових та усних рішень у СФГ
«Славія»**

Показники	Липень 2019	Липень 2020	2020 до 2019, зміна кількості, + або -
Кількість виданих рішень:	22	28	+6
- письмові	18	10	-8
- усні	4	18	+14
Кількість виконаних рішень:	20	23	+3
- письмові	17	10	-7
- усні	3	13	+10

З вищенаведеної таблиці можна побачити, що кількість рішень у звітному місяці 2020 року збільшилася на 3 та кількість виконаних рішень збільшилася на таку ж саму кількість. Що говорить про те, що на господарстві слід переформатувати вид рішень, в яких Голова взаємодіє з членами ФГ, оскільки дані показують, що письмові рішення краще виконується. Саме за рахунок того, що у 2019 році було видано більше письмових рішень, був і більший відсоток виконаних рішень.

Висновки до розділу 2

1. Фермерське господарство «Славія» є доволі ефективним підприємством, яке стабільно розвивається. Так у 2020 році земельний фонд ФГ збільшився з 52 га (у 2019 році) до 54 га. Вся територія застосовується для ведення господарства та розміщення сільськогосподарських будівель, тому коефіцієнт сільськогосподарського освоєння землі дорівнює 1.

За рахунок збільшення території на 2 га - було збільшено площу ріллі, що сприятливо вплинуло на результати діяльності фермерського господарства. Таким чином, враховуючи природні та кліматичні умови у 2019 році, загальний збір зернових та бобових культур склав 7,93 тонн, а у 2020 році - 9,54 тонн. Тобто збільшення склало 19,3%.

Структура організації колективу не змінилася у 2020 році. Було змінено лише кількість працівників, які задіяні у виробничих роботах. Так, у 2019 році в даному сектору було задіяно 7 робітників, а в 2020 році - 8, тобто приріст робітників склав 14,2%. Затрати праці відповідно зросли на 10% або на 2,4 тис. люд./год. При цьому коефіцієнт використання робочого часу не змінився. Основну управлінську діяльність здійснює Голова фермерського господарства або його заступник.

2. Проведений аналіз правового забезпечення управління поточною діяльністю у СФГ «Славія» показав, що господарство знаходиться на нормальному рівні забезпеченості, але можна покращити результати за рахунок видання саме письмових наказів та розпоряджень. Це, у свою чергу, надасть додатковий важіль для поліпшення ефективності діяльності підприємства.

РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Проблеми ефективності правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві

Станом на сьогодні аграрний сектор економічних відносин в Україні представляє досить велику різноманітність форм господарювання, одним з найпоширеніших з яких є саме фермерські господарства.

Проте, діяльність фермерських господарств не виправдали очікуваних результатів, оскільки досі система збуту продукції є не налагодженою, зменшується конкурентоспроможність виробництва, дуже низький стан технічного, матеріального та виробничого забезпечення, слабка державна підтримка та недосконале чинне законодавство. Зазначені обставини спричинили погіршення економічної стійкості значної кількості сільськогосподарських підприємств. На даний момент діяльність фермерських господарств зумовлюється великою кількістю ризиків та нестабільністю ринку попиту та пропозиції, відсутністю економічних партнерських зв'язків. Недоліком у веденні господарської діяльності є також те, що підприємці не мають достатніх знань щодо своїх конкурентів, організації їх бізнесу та товару, який вони реалізують. Все це в решті решт призвело господарську діяльність фермерських господарств до стану пригніченості та неможливості адаптуватися до нових змін на економічному ринку.

Дослідники виділяють наступні основні слабкі сторони під час провадження господарської діяльності фермерських господарств:

- відсутність належної кредитної та фінансової державної підтримки;
- недосконалість та суперечливість чинного законодавства (відсутність виконавської дисципліни, чіткості у розумінні та трактуванні правових норм, велика кількість прогалин у законодавстві);

-

- застаріле матеріально-технічне забезпечення (покращення матеріально-технічних умов потребує великих ресурсних затрат, що не може собі дозволити середньостатистичне фермерське господарство);
- негативні зміни у демографії населення, що призводить до зменшення кількості споживачів продукції сільського господарства;
- неефективна політика у сфері маркетингу або ж взагалі відсутність маркетингової служби [64, с. 3].

Зараз Україна стає на шлях розбудови стабільної ринкової аграрної економіки. Основним напрямком у розвитку аграрного ринку є створення соціально-економічних передумов, що дозволять ефективно розвиватися фермерським господарствам та здійснювати ефективне управління господарською діяльністю. Дивлячись на теперішній стан економіки у фермерському господарстві та у підприємстві в цілому, можна констатувати, що чинне законодавство вже не є об'єктивним та надійним фундаментом для ефективної діяльності правового регулювання та не може забезпечити виконання державних програм для економічного розвитку країни.

Сучасні умови господарювання зокрема й у фермерському господарстві потребують упорядкування і вдосконалення національної правової системи, зокрема, прийняття ефективних законів у сфері господарювання. Під ефективністю правового регулювання господарської діяльності слід розуміти наявність очікуваного результату від упровадження законодавства у зазначеній сфері економіки для досягнення поставленої мети за рахунок реалізації тих правових засобів, які визначені законом.

Виходячи з цього визначення, змістом ефективності законів щодо правового регулювання господарської діяльності фермерського господарства є реалізація комплексу професійно розроблених правових засобів для досягнення наступних цілей: підвищення спроможності економічної діяльності, забезпечення економічної стабільності виробництва та підвищення його рентабельності, забезпечення соціального захисту членів фермерського господарства.

Головною метою законодавства у сфері сільського господарства має бути зацікавленість підприємців щодо дотримання державних вимог та стандартів, а також виконання державними органами своїх функцій у сфері регуляторної політики для встановлення належного правопорядку у сфері господарської діяльності.

На сьогоднішній день ситуація склалась таким чином, що державні службовці та посадові особи через відсутність належного державного механізму щодо притягнення до адміністративно чи кримінальної відповідальності почали нехтувати своїми посадовими обов'язками та не дотримуватися вимог чинного законодавства. Дана проблема зараз досягла настільки великих масштабів, що єдиним виходом може бути встановлення парламентського контролю щодо дотримання державними органами та органами місцевого самоврядування вимог нормативно-правових актів з метою недопущення подальшого нехтування своїми посадовими обов'язками, зменшення втручання держави у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств тощо.

Взагалі, як стверджують деякі науковці, закони у сфері сільського господарства повинні розробляти кваліфіковані юристи, які мають відповідну компетенцію та знання у сфері економіки, розуміють сутність господарських процесів та управлінні ними та вміють змістовно встановлювати державні вимоги, враховуючи при цьому інтереси виробників, споживачів продукції, держави, підприємств та окремих громадян [29, с. 34].

Не дивлячись на те, що фермерські господарства є самостійними та незалежними під час провадження своєї діяльності, їхньому належному функціонуванню та розвитку заважають ряд проблем, основними з яких є:

- нечіткість правових норм фермерського законодавства щодо правового регулювання створення та діяльності фермерських господарств;
- відсутність правових знань та консультацій з юридичних питань на місцевості, де б суб'єкти господарювання мали змогу отримувати

- кваліфіковану правову допомогу, що вплинуло б на економічний захист підприємства та сприяло ефективному розвитку фермерського господарства;
- складний порядок отримання землі для провадження господарської діяльності фермерського господарства;
 - відсутність єдиного нормативно-правового акта, який закріплював би норми у сфері регулювання аграрних відносин (більшість науковців пропонують законодавцю прийняти Аграрний кодекс України).
 - на етапі отримання земельної ділянки підприємці часто зіштовхуються з проблемою зловживання своїми повноваженнями посадовими особами державних органів та органів місцевого самоврядування щодо виділення земельної ділянки з метою створення фермерського господарства;
 - незадовільне знання громадянами правових норм чинного законодавства, в тому числі і про фермерські господарства.

Таким чином, враховуючи зазначені вище проблеми, соціальна захищеність фермерських господарств стала надслабкою, що призвело до значного зменшення кількості таких господарств в Україні та погіршення стану економіки у сфері сільського господарства в цілому.

Причиною недосконалості сільськогосподарських законів є те, що вони не відбивають повною мірою особливості правового регулювання відносин у фермерських господарствах, а, по-друге, містять переважно норми, які мають загальний характер. Тому вони потребують деталізації правового механізму їх дії за рахунок норм підзаконних актів.

Проте, слід відзначити, що сучасне аграрне, в тому числі фермерське законодавство є досить складним, не кодифікованим, не завжди чітким та послідовним, і тому на практиці нерідко допускаються факти його порушень. Це пояснюється неналежною організацією юридичного обслуговування фермерських господарств з боку сільськогосподарських та представницьких органів ряду регіонів України.

Взагалі практика застосування законодавства фермерськими господарствами свідчить про необхідність детального врегулювання майнових

відносин членів фермерського господарства, їх право власності, договірні та трудові відносини цих членів.

На деяких проблемах правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві слід детальніше зупинитися.

Законодавче регулювання фермерства в Україні забезпечується системою нормативно-правових актів, основоположна роль серед яких належить спеціальному акту – ЗУ «Про фермерське господарство». Даний Закон в сучасній його редакції містить неоднозначні правові положення та суперечності, які потребують усунення.

Так, Законом від 31 березня 2016 р. було внесено зміни до поняття фермерського господарства, якими виключено вимогу щодо необхідності створення саме юридичної особи. Фактично зараз законодавством визнається як можливість створення фермерського господарства зі статусом юридичної особи, так і можливість ведення господарства фізичною особою-підприємцем без створення юридичної особи.

Внесені зміни до ЗУ «Про фермерське господарство» мають як позитивний момент, так і негативний. З однієї сторони, законодавцем спрощено порядок створення господарства та розширено можливості щодо провадження господарської діяльності такого господарства. З другої сторони, почалась плутанина у трактуванні норм закону та змішування понять щодо сутності фермера та фермерського господарства.

Тому, на нашу думку законодавцю було б доцільним внести зміни до ЗУ «Про фермерське господарство» та у разі створення фермерського господарства, діяльність якого організовано як фізичною особою-підприємцем визначити правовий статус такої особи як фермер, а не фермерське господарство.

Крім того, на сьогоднішній день досі не врегульовано питання щодо земельних, майнових та інших відносин між учасниками фермерського господарства, утвореного без статусу юридичної особи.

Більша частина норм ЗУ «Про фермерське господарство» щодо врегулювання зазначених вище відносин стосується лише фермерських господарств, що зареєстровані як юридичні особи та жодним чином не врегульовано означені відносини щодо фермерських господарств, які провадять діяльність як фізична особа-підприємець. Також є незрозумілим питання членства у фермерських господарствах без статусу юридичної особи.

Законом «Про фермерське господарство» визначено нове для аграрного законодавства поняття «сімейне фермерське господарство». Фермерське господарство можна визнати сімейним, якщо членами такого господарства є виключно члени однієї сім'ї, у відповідності до ст. 3 Сімейного кодексу України. Проте, недоліком цієї норми є те, що згадана стаття Сімейного кодексу України чітко не встановлює коло такої родини.

Згідно з ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України однією сім'єю визнаються особи, що разом проживають, ведуть спільний побут та мають відповідні права та обов'язки по відношенню один до одного [55]. Таке визначення членів сім'ї не може узгоджуватися з ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про фермерське господарство», оскільки дану норму можна трактувати досить «широко».

Нормами законодавства визначено можливість фермерського господарства залучати до здійснення виробничої діяльності не тільки членів сім'ї, а ще й найманих осіб, але тільки для виконання сезонних та таких робіт, що потребують відповідних знань чи навичок.

Як вірно зазначає А.М. Статівка, що законодавцю потрібно вирішити питання щодо визнання членами фермерського господарства осіб, які разом проживають, проте шлюб не реєстрували. Оскільки Сімейним кодексом України такі особи вважаються членами однією сім'ї, але ЗУ «Про фермерське господарство» таку можливість не визначає [58, с. 49].

З самого початку існування інституту фермерства перед суб'єктами господарювання постав ряд проблем стосовно правового регулювання трудових відносин, як членів господарства, так і найманих працівників.

Норми законодавства про фермерське господарство не встановлюють чіткої регламентації трудових відносин, а існуючі норми є суперечливими.

Так, ст. 3 Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП України) встановлено лише загальні норми щодо регулювання трудових відносин працівників будь-яких підприємств, незалежно від виду діяльності та форми власності, а також осіб, які працюють за трудовими договорами або контрактами [26].

Тобто, регулювання будь-яких трудових відносин з особою, яка має статус працівника здійснюється нормами трудового законодавства.

Проте, ч. 2 ст. 3 КЗпП України закріплено певні виключення із загального правила для осіб, які працюють у сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах та які є членами таких суб'єктів господарювання.

З теорії держави і права відомо, що нормативно-правові акти поділяються на загальні та спеціальні. Загальні норми законодавства регулюють відносини у тій частині, в якій їх не врегульовано нормами спеціального законодавства. Спеціальне ж законодавство встановлює саме всі особливості регулювання таких відносин. Це ж стосується й регулювання трудових відносин у фермерському господарстві.

Так, ЗУ «Про фермерське господарство» є спеціальним актом законодавства, який покликаний регулювати трудові відносини працівників фермерського господарства.

У відповідності до приписів ч. 2 ст. 27 Закону трудові відносини членів господарства повинні регулюватися статутом господарства, а найманих працівників, які залучені до виробництва на підставі трудового договору – КЗпП України [51].

Таким чином, відносини праці членів фермерського господарства законодавством про працю не регулюються, що суперечить ст. 3 КЗпП України, якою встановлено, що такі відносини повинні регулюватися саме нормами трудового законодавства.

Саме тому, законодавцю необхідно усунути дану прогалину у законодавстві та внести зміни до ЗУ «Про фермерське господарство» щодо встановлення особливостей трудових відносин членів такого господарства, зокрема, стосовно оплати праці працівників, дисципліна праці, часу відпочинку та робочого часу тощо [62, с. 368].

З метою усунення недоліків чинного законодавства у сфері регулювання трудових відносин на фермерському господарстві, ми пропонуємо викласти ч. 2 ст. 27 ЗУ «Про фермерське господарство» наступним чином: трудові відносини членів фермерського господарства регулюються трудовим законодавством, цим Законом та статутом господарства, а найманих працівників - законодавством України про працю.

Незважаючи на те, що фермерські господарства тепер можна створити як зі статусом юридичної особи, так і зареєструвати як фізичну особу-підприємця, основною умовою для цього є наявність земельної ділянки сільськогосподарського призначення на праві власності або на умові оренди.

У ст. 7 чинної редакції ЗУ «Про фермерське господарство» вміщено відсильну норму про те, що надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. У старій редакції ЗУ «Про фермерське господарство» вміщувались особливі вимоги до осіб, котрі бажають набути у власність земельні ділянки для ведення фермерського господарства. Такі особи повинні довести свою здатність ефективно використовувати основне національне багатство – землі сільськогосподарського призначення – шляхом подання документів, що підтверджують досвід роботи в сільському господарстві чи наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі. Зараз відповідне положення про це передбачено в ст. 118 ЗК України [21].

Статтею 8 ЗУ «Про фермерське господарство» закріплено, що для державної реєстрації фермерського господарства особа, яка виявила бажання утворити таке господарство повинна мати земельну ділянку на праві власності

або користуванні нею [51]. В той же час, нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не передбачається під час державної реєстрації фермерського господарства жодних вимог стосовно обов'язку надання документів, які посвідчують право власності або користування земельною ділянкою. Проте, у старій редакції даного закону така норма дійсно мала місце [48].

Таким чином, законодавцю було б доцільним узгодити між собою ст. 8 ЗУ «Про фермерське господарство» і норми Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Також потребують вдосконалення норми Закону щодо врегулювання майнових відносин. Чинний ЗУ «Про фермерське господарство» передбачає, що майно фермерського господарства належить йому на праві власності (ч. 1 ст. 20 Закону). В.М. Єрмоленко дуже вірно зазначає, що у разі відсутності такої ознаки як майнова відокремленість, суб'єкт господарювання може потрапити у пряму залежність від волевиявлення його учасників, які у будь-який момент можуть зажадати повернення своїх майнових часток, внесених до статутного капіталу підприємства [16, с. 66].

Права володіння та користування земельними ділянками, які перебувають у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство як юридична особа. Проте, законодавцем досі не закріплено особливості порядку володіння, користування та розпорядження фермерським господарством цими ділянками [68, с. 32].

Також суттєвим недоліком в чинному законодавстві є те, що відсутній дієвий механізм реалізації політики державної підтримки фермерських господарств.

У ч. 5 ст. 9 ЗУ «Про фермерське господарство» зазначається, що таким господарствам законодавством передбачено надання додаткової державної підтримки. Дане питання регулюється Законом України «Про державну

підтримку сільського господарства України». Проте, цим законом не встановлено спеціальних механізмів щодо надання такої підтримки. Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарствам» дане питання вирішено лише частково. Зокрема, даною постановою закріплено, що фермерським господарствам буде надаватись державна бюджетна підтримка для розвитку садівництва, виноградарства, хмелярства, тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, компенсації сільськогосподарської техніки та обладнання, здешевлення кредитів та інші [47; 49].

Слід звернути увагу також і на те, що у разі перетворення особистого селянського господарства на фермерське, то на такого суб'єкта господарювання буде покладено тягар щодо збільшеного податкового навантаження, особливо, якщо таке господарство буде займатися тваринництвом або рослинництвом трудомістких культур. Також таке господарство додатково понесе витрати на нотаріальне посвідчення та збори, пов'язані з реєстрацією такого господарства [42, с. 3].

Фермерські господарства у відповідного до Податкового кодексу України зобов'язані сплачувати податки як й інші суб'єкти господарювання, не дивлячись на те, що фермерство в основному здійснюється у відповідний сезонний період [52, с.102].

Таким чином, вищезазначені проблеми правового регулювання законодавства суттєво впливають на ефективність управління господарською діяльністю фермерського господарства та призводять до послаблення економічної стійкості та погіршення конкурентоспроможності виробництва суб'єкта господарювання.

3.2. Шляхи удосконалення правового регулювання управління господарською діяльністю у фермерському господарстві

Оскільки саме фермерські господарства є основними виробниками продукції сільського господарства та сприяють створенню нових робочих місць, вони займають досить важливе місце в аграрному секторі економіки. Дані обставини цілком позитивно впливають на розвиток економіки України.

Формування і системне узгодження правових, соціальних, організаційно-економічних, природних, техніко-технологічних засад і факторів забезпечують сталий розвиток фермерських господарств [65, с. 263].

З метою забезпечення стабільного й ефективного розвитку фермерських господарств, а також підвищення їх конкурентоспроможності на аграрному ринку, фермерським господарствам слід керуватися такими основними пріоритетами:

- 1) розроблення ефективної стратегії розвитку господарства, враховуючи власний досвід та досвід конкурентів;
- 2) створення фондів кредитної підтримки аграрним підприємствам [20, с. 33];
- 3) покращення системи обліку, виходячи зі спеціалізації діяльності господарства та обсягів виробництва. Система обліку має працювати таким чином, щоб член фермерського господарства мав можливість отримати будь-яку інформацію про діяльність господарства у найкоротші строки [33, с. 27];
- 4) розроблення напрямів виробництва продукції, враховуючи умови аграрного ринку, виробництво конкурентів та потреб споживачів, з метою оптимізації доходів господарства;
- 5) створення кооперативів шляхом об'єднання дрібних фермерських господарств, що дозволить використовувати спільні матеріально-технічні, трудові ресурси, зменшить різного роду витрати, в тому числі на придбання нової техніки; залучити велику кількість досвідчених фермерів та покращити виробничі вимоги; забезпечити стабільність та безперервність виробництва продукції тощо [3, с. 189];

б) покращення стану інвестиційної й інноваційної діяльності. Досягти цього можна шляхом створення місцевих кредитних кооперативів, регіональних кооперативних спілок та центрального кооперативного банку.

7) оптимізація площі землекористування, з метою покращення раціональності використання виробничих ресурсів.

Здійснення господарської діяльності фермерськими господарствами передбачає також врахування норм чинної нормативно-правової бази у сфері забезпечення ефективного функціонування та подальшого розвитку господарства. Держава має створювати належні умови для цього шляхом розробки та впровадження відповідної регуляторної політики, а також здійснювати регулювання сільськогосподарської діяльності у межах законодавчої бази.

Без належного стану правового регулювання управління зазначеною господарською діяльністю її ефективність та потенціал буде вкрай низькими. Тому, стан зазначеної діяльності як елемент всього процесу господарської діяльності фермерського господарства потребує вдосконалення.

С.Ф. Домбровський та А.М. Статівка зазначають, що удосконалення правового регулювання в сфері сільського господарства включає в себе змістовний та методологічний напрями.

Змістовний напрям полягає у розробці певних пропозицій, на заміну старих норм, метою яких є усунення суперечливостей та прогалин у законодавстві, прийняття нових норм, врегулювання відносин, які раніше не було врегульовано. Цей напрям є основним указником розвитку вітчизняного законодавства.

Методологічний напрям правового регулювання працює таким чином, щоб вітчизняне законодавство змінювалось своєчасно та цілком виконувало свої функції, при цьому підвищуючи рівень ефективності врегулювання аграрних суспільних відносин [15, с. 267; 58, с. 49].

Розглянемо пропозиції змістовного напрямку більш детально.

Взагалі напрям з вдосконалення правового регулювання економічних відносин є основоположним, та якому приділяється найбільша увага серед юристів, управлінців. Дані питання постійно освітлюють на наукових конференціях та круглих столах. Також не залишається поза увагою вчених питання втручання держави в економічні та організаційні процеси суб'єктів господарювання різних рівнів. На першому рівні вчені досліджують загальнонаціональні відносини держави та економіки, їх відносини із суб'єктами господарювання під час провадження господарської діяльності. На дано рівні мова йде саме про заходи державного впливу на регулювання такої діяльності, створення більш сприятливих умов для підприємців. На другому рівні вчені досліджують відносини держави та економічних відносин з окремими суб'єктами господарювання. На третьому ж - відносини держави та економічні відносини з іншими державами.

Так, з метою покращення економічних відносин на загальнодержавному рівні деякі вчені пропонують вдосконалити чинне законодавство та установити державний вплив в залежності від елементів загального попиту - інвестиції, державна підтримка, споживання тощо. На думку вчених зараз основним напрямом по вдосконаленню правового регулювання аграрних відносин має стати державна інвестиційна політика. Науковці пропонують внести відповідні зміни до податкового законодавства, враховуючи досвід інших зарубіжних країн та використовуючи такі методи:

1) встановлення моделі регресивного оподаткування, яка полягає у зменшенні ставки податку на 0,1, в залежності від коефіцієнта зростання прибутку;

2) надання інвестиційно-податкового кредиту, основною метою якого є збільшення у суб'єкта господарювання фінансових ресурсів.

Ми погоджуємось із думкою Н.І. Титової та більш схильні виокремлювати наступні напрями вдосконалення правового регулювання господарської діяльності фермерського господарства.

Перший напрям, який опосередковується необхідністю формування в суспільстві засобами агітації, заохочення, переконання суспільної думки, що процвітаюче фермерське господарство - це основа матеріального достатку усіх його членів та інших верст населення певної сільської місцевості.

Другий - пов'язаний з необхідністю забезпечення умов функціонування ринкової економіки за рахунок забезпечення законодавчої бази та суспільної атмосфери в цілому та у сільській місцевості зокрема, що сприяють успішному розвитку аграрної діяльності сільського господарства і створюють умови інтегрування фермерського господарства та його членів у загальний простір соціальної відповідальності й підтримки стабільності економічних реформ і виконання програм соціально-економічного розвитку.

Третій напрям передбачає реформування регуляторних відносин між державою та суб'єктами господарської діяльності, зокрема й фермерського господарства, з метою подолання протидії ходу регуляторної й адміністративної реформи та тиску з боку органів публічної адміністрації, які мають повноваження у сфері регуляторної політики.

Четвертий напрям передбачає створення у фермерському господарстві власних механізмів правового регулювання, спрямованих на забезпечення стійкого, поступового та стало розвитку, що не суперечать приписам чинного законодавства, шляхом розробки певних положень, інструкцій, наказів та інших нормативних актів, а також створення інструментів їх реалізації та контролю [61, с. 164].

Станом на сьогодні одним з найважливіших інститутів аграрного законодавства є саме законодавство про фермерство в Україні. Сучасний розвиток законодавства про фермерство характеризується зміною підходів до сутності і юридичних ознак фермерського господарства, спрощенням порядку створення фермерського господарства, урізноманітненням видів господарств і державним сприянням розвитку сімейних фермерських господарств.

С.Ф. Домбровський стверджує, що основною причиною недосконалості законодавства у сфері регулювання аграрних відносин є те, що воно не

відображає значною мірою особливостей правового регулювання відносин у фермерських господарствах і містить в цілому норми загального характеру [14, с. 82].

З метою покращення вітчизняного законодавства у сфері регулювання аграрних відносин та усунення законодавчих прогалин, вчені пропонують законодавцю прийняти Аграрний кодекс України як єдиний кодифікований законодавчий акт у сфері сільського господарства. А також пропонується прийняття законів про аграрний устрій, про систему соціального забезпечення фермерських господарств, з метою введення в юридичне поле холдингів.

Також науковцями пропонується конкретизувати норми чинного законодавства у сфері правового регулювання аграрних відносин та зробити їх нормами прямої дії, не відсилаючи при цьому до постанов Кабінету Міністрів України. Це зокрема йдеться мова про ЗУ «Про фермерське господарство», ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства», ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» тощо.

Одним із найслабкіших місць сільського господарства є саме недосконалість чинного законодавства, яке заважає ефективному функціонуванню сільськогосподарських підприємств. Також законодавцем не врегульовано належним чином питання державної підтримки фермерських господарств та надання відповідних пільг, натомість збільшено податки для сплати в державний бюджет для суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки.

Вченими також пропонується розробити Примірний статут фермерського господарства, з метою допомоги фермерам при розробці власних статутів та враховуючи недостатній рівень правової освіченості таких підприємців.

Доцільним також було закріпити у Конституції України принцип пріоритетності сільського господарства серед багатьох інших економічних галузей, що в перспективі надасть фермерським господарства захист конкуренції, звільнить від деяких видів податкових платежів, надасть пільгові кредити тощо.

Практика господарської діяльності фермерських господарств свідчить про те, що для належного функціонування таких господарств необхідно прийняти також наступні локальні акти, як: положення про оплату праці, про дисциплінарну відповідальність працівників, затвердити правила внутрішнього трудового розпорядку тощо. Такі локальні акти повинні бути пов'язані один з одним, не суперечити між собою та відповідати чинним нормативно-правовим актам [15, с. 271].

Також з метою вдосконалення правового регулювання, законодавство про фермерські господарства потребує наступних змін, а саме:

1) визначити на законодавчому рівні правовий статус фермерського господарства, зареєстрованого як фізична особа-підприємець та врегулювати майнові та земельні правовідносини таких осіб;

2) налагодження правового механізму отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства та визначення суб'єктивного складу учасників земельних правовідносин;

3) запровадження на законодавчому рівні поняття «фермера» та визначити його правовий статус;

4) визначення у законодавстві про фермерське господарство особливості праці їхніх членів, а саме: перелік прав та обов'язків членів господарства, умови та порядок прийняття нових членів до такого господарства, підстави та умови припинення членських відносин, підстави виключення зі складу фермерського господарства, регулювання оплати та дисципліни праці, робочого часу тощо;

5) внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» в частині вимог щодо необхідності надання для державної реєстрації фермерського господарства документів, які підтверджують право власності або користування на земельну ділянку;

6) внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» стосовно порядку отримання земельної ділянки, а саме щодо подання

документів, що підтверджують досвід роботи в сільському господарстві чи наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі.

Також ми пропонуємо встановити у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» додаткові заходи з державної підтримки фермерським господарствам та узгодити між собою норми законодавства про фермерське господарство до вимог Податкового та Сімейного кодексів України.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, ми вважаємо, що законодавство у сфері регулювання управління господарською діяльністю фермерських господарств потребує подальшого вдосконалення. Що в результаті стане підґрунтям для ефективного розвитку фермерських господарств та підвищення їх конкурентоспроможності, що забезпечить збільшення виробництва, створення нових робочих місць та раціональне управління господарською діяльністю фермерського господарства.

Висновки до розділу 3

1. Ефективність законів та інших нормативно-правових актів щодо правового регулювання господарської діяльності фермерського господарства є реалізація комплексу професійно розроблених правових засобів для досягнення наступних цілей: підвищення спроможності економічної діяльності, забезпечення економічної стабільності виробництва та підвищення його рентабельності, забезпечення соціального захисту членів фермерського господарства.

Основними проблемами ефективного розвитку та функціонування фермерських господарств в Україні є такі: нечіткість правових норм фермерського законодавства щодо правового регулювання створення та діяльності фермерських господарств; складний порядок отримання землі для провадження господарської діяльності фермерського господарства; відсутність правових знань та консультацій з юридичних питань на місцевості, де б суб'єкти господарювання мали змогу отримувати кваліфіковану правову допомогу, що вплинуло б на економічний захист підприємства та сприяло ефективному розвитку фермерського господарства; на етапі отримання земельної ділянки підприємці часто зіштовхуються з проблемою зловживання своїми повноваженнями посадовими особами державних органів та органів місцевого самоврядування щодо виділення земельної ділянки з метою створення фермерського господарства; незадовільне знання громадянами правових норм чинного законодавства, в тому числі і про фермерські господарства.

2. Вдосконалення правового регулювання діяльності фермерських господарств полягає у внесенні до нього певних змін, зокрема щодо: належної регламентації правового статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства, врегулювання земельних і майнових відносин у таких господарствах; налагодження правового механізму отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства та визначення

суб'єктивного складу учасників земельних правовідносин; запровадження на законодавчому рівні поняття «фермера» та визначити його правового статусу; визначення у законодавстві про фермерське господарство особливостей праці їхніх членів, а саме: порядок прийняття нових членів до фермерського господарства, підстави припинення членських відносин, підстави виключення зі складу фермерського господарства, перелік прав та обов'язків членів господарства, регулювання робочого часу, часу відпочинку, оплати та дисципліни праці; внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» в частині вимог щодо необхідності подання для державної реєстрації фермерського господарства документів, які підтверджують право на земельну ділянку; внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» стосовно порядку отримання земельної ділянки, а саме щодо подання документів, що підтверджують досвід роботи в сільському господарстві чи наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі.

Існує необхідність розробити за участю науковців-аграрників та юристів-практиків Примірний статут фермерського господарства і схвалення його на урядовому рівні.

Фермерські господарства окрім статутів, повинні мати такі локально-правові акти: Правила внутрішнього розпорядку, Положення про оплату праці та матеріальне стимулювання, Положення про дисциплінарну і матеріальну відповідальність, Функціональні положення працівників, Контракт про роботу у фермерському господарстві, Інструкція про порядок укладання договорів та ін. Ці акти повинні обов'язково узгоджуватись між собою і не суперечити нормам чинного національного законодавства.

ВИСНОВКИ

1. Фермерське господарство – це добровільно утворений громадянами України, одноособово або разом з іншими особами, пов'язаними між собою родинними зв'язками, суб'єкт господарювання (юридична особа або фізична особа-підприємець), члени якого спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку, та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, використовуючи землі сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва.

Фермерським господарствам притаманні наступні ознаки: самостійний суб'єкт господарювання, наділений правами та обов'язками юридичної особи або фізичної особи-підприємця; здійснення діяльності на добровільних засадах; сімейно-трудова характер господарювання; використання земель сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва; товарний характер виробленої сільськогосподарської продукції; мета діяльності - одержання прибутку; предмет діяльності - виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції.

Фермерські господарства класифікують за наступними ознаками: за типом утворення; за формою підприємницької діяльності; за розміром; за землезабезпеченістю; за структурою зайнятості трудових ресурсів та інші.

Пропонується закріплення у чинному законодавстві поняття «фермер» - дієздатний громадянин України, що має досвід роботи у сільському господарстві та самостійно або спільно з членами сім'ї здійснює ведення товарного сільськогосподарського виробництва на землях сільськогосподарського призначення шляхом створення фермерського господарства.

2. Управлінням є сукупність прийомів, форм та методів цілеспрямованого впливу на об'єкт з метою досягнення конкретних цілей та підсумків.

Організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю фермерського господарства - складова економічного і частина

господарського механізму, яка відображає сукупність організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, фінансово-економічних та виробничо-технологічних процесів з метою впливу на результат діяльності підприємства.

Механізм управління складається з низки зіставних частин, які взаємодіють між собою. Серед них слід виділити принципи, методи та важелі, що націлені на виконання запланованих цілей та показників підприємства. Система керування аграрним фермерським господарством являє собою сутність механізмів управління, або іншими словами - систему більш конкретного рівня відповідно до загальної системи управління. Вся система управління наведена через взаємодію 2-х блоків.

Перший блок ототожнює механізм управління виробництвом та господарські аспекти. Головним завданням цього блоку є виконання запланованих показників підприємства. Наступний блок системи керування господарством проявляє себе через: організаційні аспекти, інструментальний апарат, механізми процесного та ціленаправленого управління.

3. Під правовим регулюванням прийняття управлінських рішень у фермерському господарстві, як складової його господарської діяльності, слід розуміти діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та голови фермерського господарства, яка врегульована правовим нормами, закріпленими у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, з реалізації повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на господарську діяльність, для створення середовища, в якому діє фермерське господарство, гарантування йому державного захисту прав власності, рівності прав і свободу господарської діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку, а також досягнення мети його створення.

4. Фермерське господарство «Славія» є доволі ефективним підприємством, яке стабільно розвивається. Так у 2020 році земельний фонд ФГ збільшився з 52 га (у 2019 році) до 54 га. Вся територія застосовується для ведення господарства та розміщення сільськогосподарських будівель, тому коефіцієнт сільськогосподарського освоєння землі дорівнює 1.

За рахунок збільшення території на 2 га - було збільшено площу ріллі, що сприятливо вплинуло на результати діяльності фермерського господарства. Таким чином, враховуючи природні та кліматичні умови у 2019 році, загальний збір зернових та бобових культур склав 7,93 тонн, а у 2020 році - 9,54 тонн. Тобто збільшення склало 19,3%.

Структура організації колективу не змінилася у 2020 році. Було змінено лише кількість працівників, які задіяні у виробничих роботах. Так, у 2019 році в даному сектору було задіяно 7 робітників, а в 2020 році - 8, тобто приріст робітників склав 14,2%. Затрати праці відповідно зросли на 10% або на 2,4 тис. люд./год. При цьому коефіцієнт використання робочого часу не змінився. Основну управлінську діяльність здійснює Голова фермерського господарства або його заступник.

5. Проведений аналіз правового забезпечення управління поточною діяльністю у СФГ «Славія» показав, що господарство знаходиться на нормальному рівні забезпеченості, але можна покращити результати за рахунок видання саме письмових наказів та розпоряджень. Це, у свою чергу, надасть додатковий важіль для поліпшення ефективності діяльності підприємства.

6. Ефективність законів та інших нормативно-правових актів щодо правового регулювання господарської діяльності фермерського господарства є реалізація комплексу професійно розроблених правових засобів для досягнення наступних цілей: підвищення спроможності економічної діяльності, забезпечення економічної стабільності виробництва та підвищення його рентабельності, забезпечення соціального захисту членів фермерського господарства.

Основними проблемами ефективного розвитку та функціонування фермерських господарств в Україні є такі: нечіткість правових норм фермерського законодавства щодо правового регулювання створення та діяльності фермерських господарств; складний порядок отримання землі для провадження господарської діяльності фермерського господарства; відсутність правових знань та консультацій з юридичних питань на місцевості, де б суб'єкти господарювання мали змогу отримувати кваліфіковану правову допомогу, що вплинуло б на економічний захист підприємства та сприяло ефективному розвитку фермерського господарства; на етапі отримання земельної ділянки підприємці часто зіштовхуються з проблемою зловживання своїми повноваженнями посадовими особами державних органів та органів місцевого самоврядування щодо виділення земельної ділянки з метою створення фермерського господарства; незадовільне знання громадянами правових норм чинного законодавства, в тому числі і про фермерські господарства.

7. Вдосконалення правового регулювання діяльності фермерських господарств полягає у внесенні до нього певних змін, зокрема щодо: належної регламентації правового статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства, врегулювання земельних і майнових відносин у таких господарствах; налагодження правового механізму отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства та визначення суб'єктивного складу учасників земельних правовідносин; запровадження на законодавчому рівні поняття «фермера» та визначити його правового статусу; визначення у законодавстві про фермерське господарство особливостей праці їхніх членів, а саме: порядок прийняття нових членів до фермерського господарства, підстави припинення членських відносин, підстави виключення зі складу фермерського господарства, перелік прав та обов'язків членів господарства, регулювання робочого часу, часу відпочинку, оплати та дисципліни праці; внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» в

частині вимог щодо необхідності подання для державної реєстрації фермерського господарства документів, які підтверджують право на земельну ділянку; внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» стосовно порядку отримання земельної ділянки, а саме щодо подання документів, що підтверджують досвід роботи в сільському господарстві чи наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі.

Існує необхідність розробити за участю науковців-аграрників та юристів-практиків Примірний статут фермерського господарства і схвалення його на урядовому рівні.

Фермерські господарства окрім статутів, повинні мати такі локально-правові акти: Правила внутрішнього розпорядку, Положення про оплату праці та матеріальне стимулювання, Положення про дисциплінарну і матеріальну відповідальність, Функціональні положення працівників, Контракт про роботу у фермерському господарстві, Інструкція про порядок укладання договорів та ін. Ці акти повинні обов'язково узгоджуватись між собою і не суперечити нормам чинного національного законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абчук В. А. Азбука менеджера : учебное пособие. Санкт-Петербург : СОЮЗ, 1998. 235 с.
2. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе : учебное пособие. Москва : Юридическая литература, 1966. 187 с.
3. Антонюк Д. А. Впровадження і функціонування організаційно-економічного механізму консультування суб'єктів малого бізнесу. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2011. Вип. 4. С. 188-193.
4. Байбакова О. С. Сучасний погляд на педагогічний менеджмент. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 13. С. 13-16.
5. Батракова Т. І. Управління ефективністю діяльності підприємства - запорука його успішного функціонування. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Т. 19. № 2. С. 13-19.
6. Беженар Г. М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.06 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2007. 20 с.
7. Безрукова Т. Л. Управление конкурентоспособностью предпринимательской организации : монографія. Москва : КноРус, 2008. 163 с.
8. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 420 с.
9. Ващишин М. Я. Земельні правовідносини у селянських фермерських господарствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.06 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2000. 18 с.
10. Воронкова А. Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2006. 448 с.

11. Гончаренко Н. Г. Прийняття обґрунтованих управлінських рішень на підставі економічного аналізу господарської діяльності підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 30. С. 52-54.
12. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
13. Гриценко М. Настав час зробити ставку на розвиток сімейних фермерських господарств. *Агроринок* : веб-сайт. URL: http://www.agrorynok.com.ua/articles/family_farms (дата звернення: 10.12.2020).
14. Домбровський С. Ф. Окремі питання вдосконалення законодавства про фермерські господарства. *Правові проблеми залучення інвестицій у сільське господарство та соціальну сферу села* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. С. 81-85.
15. Домбровський С. Ф. Особливості подальшого удосконалення законодавства про фермерські господарства. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 266-272.
16. Єрмоленко В. М. Правовий режим майна фермерського господарства. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. №12. С.65-69.
17. Жан-Жак Ламбен. Менеджмент, орієнтований на ринок / пер. с англ. В. Б. Колчанова. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 800 с.
18. Жушман В. Правове регулювання майнових аспектів діяльності фермерських господарств за новим законодавством: окремі проблеми. *Право України*. 2004. № 6. С.46-50.
19. Завадський Й. С. Менеджмент : підручник. Київ : Українсько-фінансовий інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 640 с.
20. Збарський В. Економічна ефективність аграрного виробництва фермерських господарств. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2012. № 19. С. 30-38.

21. Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.
22. Іванченко В. О. Ефективність інвестицій фермерських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук : 03.00.16. Київ, 2001. 20 с.
23. Калюжна Н. Г. Аналіз підходів до визначення системи управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. С. 50-53.
24. Керанчук Т. Л. Концепція вартісно-орієнтованого управління підприємством та можливості її адаптації в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 104-114.
25. Кісіль М. І. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2012. № 7. С. 55-62.
26. Кодекс законів про працю України від 10 груд. 1971 р. *Відомості ВР УРСР*. 1971. № 50.
27. Колпаков В. М. Теория и практика принятия управленческих решений : учебное пособие 2-ое изд., перераб. и доп. Киев : МАУП, 2004. 504 с.
28. Королев Ю. Б. Менеджмент в АПК : монографія. Москва : Колос С, 2007. 424 с.
29. Коростей В. И. Хозяйственное право Украины: теория и практика. Общая часть : курс лекций. Донецк : Юго-Восток, 2010. 285 с.
30. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 352 с.
31. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту: підручник. Київ : Академвидав, 2003. 416 с.
32. Кулинич П. Ф. Правові питання створення та діяльності фермерських господарств. *Юрид. Україна*. 2003. № 11. С. 62-65.
33. Кулинич П. Ф. Фермерське право України на початку ХХІ століття: стан та перспективи. *Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі* : матеріали «круглого столу». Харків, 2014. С. 25-28.

34. Логуш Л. В. Фермерство в США: правові аспекти (досвід для України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.06 / Львівський державний університет ім. І. Франка. Львів, 1997. 24 с.
35. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : монографія. Київ : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. 470 с.
36. Макаренко П. М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 145-152.
37. Месель-Веселяк В. Я. Організаційні форми господарювання в сільському господарстві. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 2. С. 184-190.
38. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток сільського господарства України (науково-методичне забезпечення). *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 42-55.
39. Мойса М. Я. Система організаційно-управлінських та економічних заходів забезпечення рентабельного виробництва в аграрних підприємствах : монографія. Одеса : Імідж-Прес, 2010. 165 с.
40. Молдаван Л. І. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку. *Фермерське господарство*. 2010. № 26. С. 1-3.
41. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі. *Право України*. 2000. № 9. С. 18-20.
42. Омелянчук І. Фермерів заганяють у «конверти». *Урядовий кур'єр*. 2016. № 31. С. 3.
43. О фермерском хозяйстве: Закон Республики Узбекистан от 30 апр. 1998 г. *Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан*. 1998. № 5. ст. 86.
44. Пиголкин А. С. Язык закона : учебное пособие. Москва, 1990. С. 226.
45. Погрібний О. О. Аграрне право України : підручник. Київ : Істина, 2007. 448 с.
46. Про господарські товариства: Закон України від 19 вер. 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. ст. 682.
47. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 черв. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. ст. 527.

48. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 трав. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. ст. 263.
49. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: постанова Кабінету Міністрів України від 07 лют. 2018 р. № 106. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 41.
50. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лют. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. ст. 69.
51. Про фермерське господарство: Закон України від 19 черв. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №45. ст. 363.
52. Процевський О. І. Новий зміст права на працю - основа реформування трудового законодавства України. *Право України*. 1999. № 6. С. 101-105.
53. Проценко Т. П. Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.06 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 1996. 20 с.
54. Пушкар Р. М., Тарнавська Н. П. Менеджмент: теорія та практика : підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 490 с.
55. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. ст. 273.
56. Смирнов Э. А. Разработка управленческого решения : учебное пособие. Москва : ЮНИТИДАНА, 2001. 230 с.
57. Сокурєнко І. А. Класифікація методів прийняття управлінських рішень. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 6. С. 161-177.
58. Статівка А. М. Деякі законодавчі акти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцяті осінні юридичні*

- читання», 21-22 жовт. 2016 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 49–50.
- 59.Титова Н. І., Ващишин М. Я. Фермерське господарство як організаційно-правова форма реалізації громадянами України прав на землі : навч. посіб. Львів : ПАІС. 2005. 289 с.
- 60.Титова Н. І. Селянське (фермерське) господарство України: правове регулювання, поняття, ознаки, перспективи. *Право України*. 1995. № 9-10. С. 14-18.
- 61.Титова Н. І. Фермерство в Україні: основні правові аспекти : монографія. Київ, 2000. 184 с.
- 62.Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 494 с.
- 63.Файоль А. Общее и промышленное управление : учебное пособие. Москва : Контроллинг, 1992. 112 с.
- 64.Хлівна І. В. Формування та використання фінансових ресурсів фермерських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2008. 21 с.
- 65.Царенко О. М. Економіка і організація приватних господарств : монографія. Суми : Обласна друкарня видавництва «Козацький вал», 2001. 320 с.
- 66.Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
- 67.Шайбеков К. А. Теоретические проблемы правового регулирования оплаты труда в колхозах : монографія. Алма-Ата, 1968. 264 с.
- 68.Шульга М. В. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення : навчально-практичний посібник. Харків : Одісей, 2004. 464 с.
- 69.Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 384 с.